

ISSN 1998-6718

Мектептегі
ПСИХОЛОГИЯ
в школе

➤ *Психология личности и индивидуальности
доктора психологических наук, профессора
Аллы Михайловны Ким*

➤ *Социометрический анализ социальной
инклюзии в школе*

➤ *Жоғары сынып оқушыларына кәсіби
бағдар беру*

4 (214)
2026

От имени кафедры Общей и прикладной психологии КазНУ им. аль-Фараби и от редакции журнала «Мектептегі психология — Психология в школе» поздравляем доктора психологических наук, профессора Аллу Михайловну КИМ с 75-летним юбилеем

№4 (214), 2026
(Сәуір-Апрель)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ

ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

М.П. КАБАКОВА, А.К. МЫНБАЕВА

Психология личности и индивидуальности доктора
психологических наук, профессора

Аллы Михайловны Ким3

Г. ИБАТОВА

Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілінің дамымауын
жоюдағы логопедиялық жұмыс.....8

Ш. САТИЕВА, Р. ЧЕРНЫШЕВ

Социометрический анализ социальной инклюзии
в школе15

Ж. АШАБЕКОВА

Жасөспірімдердің девиантты және делинквентті мінез-
құлықтары жайлы22

А. ЗИНЕКЕШОВА, К. ШАНШАРОВА

Баланың психологиялық дамуындағы отбасының рөлі25

Н. ДЕШ

Влияние мультфильмов на развитие детей дошкольного и
младшего школьного возраста28

С. АРТЮШИНА

Тренинговое занятие для учащихся 11-х классов по
стабилизации психоэмоционального состояния.....31

К. ОМАРОВА

Жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар беру
жұмысы34

Ж. ХАМЗИНА

Кинезиологиялық жаттығулардың психологиялық
әсері40

Л. СМАГУЛОВА

Психологиялық қолдау көрсетудің түрлі формаларын тест
тапсыруға дайындауда қолдану44

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

Маржан АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.

ҚР Байланыс
және ақпарат
министрлігінде
қайта тіркеліп, №10964-Ж
куәлігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

4. 05. 2026 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,

Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 303 37 67.

Эл пошта:

pedagog-ltd@mail.ru

Сайт:

www.pedagogltd.kz

Журнал <<Print
House GERONA>>

баспаханасында басылды.

Алматы қаласы, Сәтбаев
көшесі 30А/3, 124-кеңсе.

Тел.: (727) 250 47 40.

Көркемдеуші және

беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

**Редакциялық алқа:
Редакционная коллегия:**

М. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал МГУ им. М.В. Ломоносова)

М.П. Кабакова – канд. психол. н., профессор (Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., профессор (Семей, Шәкәрім университеті)

А.Х. Кукубаева – д. психол. н., проф.
(Кокшетауский унив. им. Абая Мырзахметова)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Астана қ.)

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателіктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотоснимки не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
М. АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от 20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 4. 04. 2026 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:

ТОО «Педагог LTD»

Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел. /факс: 8 (727) 255-72-94;

Моб. т.: 8 777 3033767

Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Сайт: www.pedagogltd.kz

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймукулова

Журнал напечатан в типографии
Print House GERONA>>
г. Алматы қаласы, ул. Сәтбаева 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөнізді толық жазыңыз. Мақалаңызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К выслаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Психология личности и индивидуальности доктора психологических наук, профессора Аллы Михайловны Ким

М.П. КАБАКОВА,
А.К. МЫНБАЕВА

29 апреля 2026 г. исполнилось 75 лет со дня рождения видного ученого, доктора психологических наук, профессора **Аллы Михайловны Ким**. Юбилей ученого – это повод оглянуться назад в историю, чтобы провести глубокое осмысление профессионального и жизненного пути юбиляра, а также отдать дань академического признания психологу и педагогу.

Она родилась в Казахстане, в поселке Кировске (Теректі) Алматинской области в семье служащего. Папа – Цой Михаил Иванович, полковник юстиции, работал старшим помощником прокурора КазССР, мама – Ким Лема Сергеевна, была заместителем главного контролера-ревизора г. Алматы [1]. С золотой медалью, окончив школу №94 г. Алматы, молодая девушка едет в город на Неве, и поступает в Ленинградский государственный университет на факультет психологии.

Интересно, что факультет психологии ЛГУ был открыт в 1966 г., а в 1968 году его деканом стал Борис Герасимович Ананьев. В 60-е годы на кафедре психологии и факультете работали известные ученые-психологи Б.Ф. Ломов, Б.Г. Ананьев, В.Н. Мясищев, А.А. Бодалев, Л.М. Веккер, Г.В. Суходольский, В.А. Ганзен, другие профессора. Между ЛГУ и КазГУ, в частности между учеными профессором Б.Г. Ананьевым и академиком Т.Т. Тажибаевым в 40-50-е годы были сильные научные, академические и духовные связи. Борис Герасимович был официальным оппонентом Тулегена Тажибаева при защите диссертации. Третий ректор КазГУ считал себя представителем ленинградской научной школы.

Молодая девушка поступила в ЛГУ в 1968 году и окончила его в 1973 г. с красным дипломом. Как вспоминает Алла Михайловна: «Учеба в университете была организована таким образом, что студенты, наряду с хорошим преподаванием теоретических дисциплин, имели возможность пройти хорошую практику. Я специализировалась по кафедре эр-

гономики и инженерной психологии. В тренажерном центре аэродрома Пулково мы знакомимся с современными способами предоставления информации пилоту, в том числе в аварийном режиме разгерметизации, пожара и т.д. В диспетчерской трамвайно-троллейбусного управления стояла задача оптимизации формы представления информации диспетчерам, и мы были горды тем, что наши рекомендации были внедрены на практике. В Высшем военно-морском училище, находившемся в Адмиралтействе, мы тренировались в решении задач профотбора и профобучения. Оказалось, что некоторые профессионально-важные качества будущих заместителей командиров подводных лодок можно отследить еще на земле с помощью особых экспериментальных методик. Но наиболее интересно протекала учебно-ознакомительная практика после 3-го курса, так как благодаря ей я впервые попала в другую страну – Чехословакию, которая сегодня представляет собой два самостоятельных государства. Практика протекала в нескольких учреждениях: Институте психологии Академии наук, в Карловом университете (одном из старейших в Европе), на различных предприятиях – заводе тяжелого машиностроения «ЧКД-Прага», автомобильном заводе «Шкода», знаменитом пивзаводе «Праздрой». На предприятиях мы знакомимся с работой промышленных психологов, применением психологической диагностической аппаратуры и бланковых методик» [2]. После выпуска из университета А.М. Ким поступает в аспирантуру ЛГУ на кафедру эргономики и инженерной психологии (1979-1982).

Научные интересы Аллы Михайловны Ким связаны с фундаментальными вопросами психологии познания и понимания. В кандидатской диссертации, которую защитила в ЛГУ в 1982 году, она исследовала особенности понимания сложных текстов в профессиональной деятельности, а в докторской, защищенной в КазНУ в 2002 году, - разработала системное представление о механизмах понимания как макроструктурировании информации, обладающем временными, пространственными и энерго-информационными характеристиками. Этот подход позволил по-новому взглянуть на когнитивные процессы и их связь с личностными особенностями, что стало важным вкладом в развитие общей психологии.

В КазНУ им. аль-Фараби профессор Алла Михайловна Ким работает уже 30 лет, с 1996 года. До этого, вернувшись в Казахстан, она трудилась в Академии наук КазССР, вузах Усть-Каменогорска и Алматы. В 1996-1997 гг. стала заведующей кафедрой общей психологии КазНУ имени аль-Фараби, способствовала обновлению образовательных программ по психологии, развитию общей, спортивной и организационной психологии в нашей стране.

Особое значение в научной биографии Аллы Михайловны имеют международные академические связи. Стажировка в Оксфордском

университете, участие в Международных психологических конгрессах (2000, 2016), членство в Британском психологическом обществе (1999-2024) и Американской психологической ассоциации (с 2018 г.) свидетельствуют о признании ее научных достижений на мировом уровне. Общение с ведущими зарубежными учеными стало источником новых идей и импульсом для дальнейших исследований.

Профессор А.М. Ким внесла значительный вклад в развитие кафедры общей и прикладной психологии, формирование научных направлений, укрепление международного сотрудничества. Общий стаж преподавания психологии в вузе – 53 года.

Ее участие в экспертных комиссиях, в том числе по программе «Боллашак», подтверждает высокий уровень доверия к ее профессиональному мнению. Как педагог высшей школы Алла Михайловна воспитала не одно поколение психологов, для которых она стала не только наставником, но и примером научной честности, требовательности и интеллигентности. Ее ученики продолжают развивать идеи своего учителя, формируя научное пространство современной психологии.

Отметим личностные качества Аллы Михайловны – внутреннюю культуру, скромность, чувство юмора, уважительное отношение к людям, постоянное изучение языков (казахского, японского, английского, немецкого, китайского), виртуозная игра на фортепиано, красивое исполнение казахских песен, многолетнее занятие спортом – настольным теннисом. Следует особо отметить, Алла Михайловна – чемпионка Казахстана-2011 среди ветеранов, чемпионка ветеранских соревнований Юго-Западного Огайо, США-2009. Профессор Ким А.М. является примером многогранной личности, а указанные выше качества слагают ее индивидуальность и уникальность, ту особую атмосферу научного общения, в которой рождаются идеи и формируются настоящие ученые.

Ее жизненный путь – это гармоничное сочетание науки, педагогики, спорта, музыки и человеческой глубины. В нем органично соединяются строгий научный анализ и искренний интерес к человеку, фундаментальные исследования и их практическая значимость. Профессор была руководителем грантовых и хоздоговорных НИР, победитель гранта «Лучший преподаватель вуза», автор патента, более 200 публикаций, в том числе монографий, учебных пособий, статей в высокорейтинговых журналах базы Scopus, Web of Science. Имеет множество наград и поощрений в области науки, спорта, культуры.

Алла Михайловна супруга врача-хирурга Виссариона Суеровича, что также наложило отпечаток на ее личность и индивидуальность, она также основатель психологической династии: дочь, Наталья Хон – доктор PhD по психологии. Вся жизнь профессора Ким А.М. посвящена служению обществу, науке, новому поколению психологов-исследователей.

В день юбилея выражаем Алле Михайловне искреннюю благодар-

ность за неоценимый вклад в развитие психологической науки, за преданность профессии и щедрость в передаче знаний. От всей души желаем крепкого здоровья, благополучия, вдохновения и новых творческих свершений. Пусть впереди будет еще много научных открытий, талантливых учеников и радостных событий!

Список использованной литературы:

1 Ким А.М. Автобиография. Сайт профессорско-преподавательского состава КазНУ // <https://pps.kaznu.kz/ru/Main/Personal/106/359/1451/%D0%9A%D0%B8%D0%BC%20%D0%90%D0%BB%D0%BB%D0%B0%20%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0>

2 Ким А.М. Воспоминание // Люди и судьбы: Биографические материалы и воспоминания сотрудников КазНУ им. аль-Фараби – выпускников вузов России / под ред. Т.А. Кожамкулова. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 263 с. – С. 162-164.

Делегация ученых с факультета психологии Санкт-Петербургского университета и «ленинградской фракции психологов» на кафедре общей психологии (2006 г.)

Профессор Ким А.М. участник международного круглого стола (2026 г.)

Профессор
Ким А.М.
с коллегами.
(2026 г.)

Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілінің дамымауын жоюдағы логопедиялық жұмыс

Г. ИБАТОВА

Түйіндеме

Мақалада мектепке дейінгі ересек тобы балаларының әлеуметтік түсініктерін қалыптастыру үрдісінде жалпы сөйлеу тілінің дамымауын жоюдағы логопедиялық жұмыс жүргізудің теориялық негіздері қарастырылған. Сонымен қатар, ЖСТД мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтендіру мен интеграциялауға да ықпал ететіні, ЖСТД балаларда әлеуметтік түсініктердің қалыптасу ерекшеліктері, түзетушілік-логопедиялық жұмыстардың бағыттары мен ерекшеліктері жайында да берілген.

Түйін сөздер: ЖСТД, әлеуметтік түсінік, түзетушілік-логопедиялық жұмыс, «мен» және «басқа» бейнесі, қарым-қатынас.

Резюме

Коррекционно-логопедическая работа по преодолению общего недоразвития речи в процессе формирования социальных представлений у детей старшего дошкольного возраста

В статье были рассмотрены теоретические основы коррекционно-логопедической работы по преодолению общего недоразвития речи в процессе формирования социальных представлений у детей старшего дошкольного возраста. Следовательно, проведение коррекционно-логопедической работы в процессе формирования социальных представлений будет способствовать не только преодолению речевых нарушений, но и социализации и интеграции дошкольников с ОНР. А так же дано особенности сформированности социальных представлений у детей с ОНР, направления и приёмы коррекционно-логопедической работы.

Ключевые слова: ОНР, социальное представление, коррекционно-логопедическая работа, образ «Я», образ «другого», коммуникация.

Қазақстан Республикасының «Мүмкіндіктері шектеулі балаларға Әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзете қолдау көрсету туралы» заңы дамуында ауытқуы бар барлық балаларға арнайы түзету көмегін көрсетуге кепілдік береді. Аталған балалардың ішінде ең үлкен топты құрайтындар – сөйлеу тілі дамымаған балалар. Балалардың бұл

категориясына сөйлеу тілінің жан-жақты бұзылыстары тән.

Әлеуметтік түсініктер баланы әлеуметтік шындыққа бағыттап қана қоймайды, сонымен қатар оның әлемдік бейнесін қалыптастырады, бірақ интернализация нәтижесінде жеке тұлғалық мінез-құлқының ішкі реттеушісіне айналады (Ч.Х. Кули, Д.Г. Мид, С. Московичи, З. Фрейд, Э. Эриксон, Е.В. Якимова және т.б.).

Ресейлік логопедияда ЖСТД мектепке дейінгі ересек топтағы балалардың әлеуметтік түсініктерді меңгеру мәселесі әр түрлі авторлардың (О.С. Павлова, О.А. Слинько, Л.Г. Соловьева, О.О. Шацкая және т.б.) ғылыми зерттеулерінде жанама қарастырылып келді, алайда оларды қалыптастырудың ерекшелігі бұл жұмыстардан көрініс таппады. Сонымен бірге, мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілінің жүйелі дамымауы олардағы әлеуметтік түсініктердің фрагменттігінің және тұрақсыздығының себебі болып табылатын әлеуметтік шындықты тануға деструктивті әсер етеді. Әлеуметтік түсініктер компонентінің дефицитарлығы сөйлеу тіліне, ойлауға, қарым-қатынасқа, мінез-құлыққа әсер ететін болады, сондықтан өмірлік іс-әрекеттің: танымдық, мінез-құлықтық, эмоционалды, этикалық-ұнамды, тұлға аралық секілді негізгі сфераларында тұлғаның әлеуметтену үрдісін баяулатады және қиындатады.

Бала өмірінің барлық ағымында жалғасын табатын мектепке дейінгі балалық шақ баланың белсенді әлеуметтену кезеңін көрсетеді (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Л.И. Божович, И.С. Кон, Э. Дюркгейм, Ч.Х. Кули, Г. Тард, Т. Парсонс, Э. Эриксон және т.б.).

Әлеуметтік түсініктер концепциясын XX ғасырдың 60-70 жылдарында Францияда С. Московичи жасады. С. Московичи ұсынған әлеуметтік түсініктер концепциясы мектепке дейінгі балаларға сәйкес әлеуметтік түсініктерді зерттеуге мүмкіндік береді.

Біз перцептивті, когнитивті және коммуникативті жүйелердің өзара әрекетінің арқасында түсініктер жинақталатындығы туралы С. Московичидің пікірлеріне сүйенеміз. Әлеуметтік түсініктердің бұл үш компоненті (перцептивті, когнитивті, коммуникативті) ажырағысыз. Сондықтан әлеуметтік түсініктер бұл әлемді елестетін қабылдау мен мағыналар арқылы әлемді ретке келтіретін және жалпылайтын ұғымдар арасында аралық жағдайдан орын алады.

С. Московичи және К. Фошенің пікірінше «дайын» әлеуметтік түсінік тілдік құрылым, тілдік айналым ретінде болады, яғни тілдегі «...әлеуметтік ұғымдар мен түсініктер... сөз мағынасында тұжырымдалады». Демек, сөз мағынасы арқылы әлеуметтік түсініктер кодталады және қайта кодталады.

Әлеуметтік тіл мамандары В.И. Беликов пен Л.П. Крысин көрсеткендей, бала ерте жастың өзінде тілдің көмегімен болмысты таниды және аталған әлеуметтік ортаға тән тілдік мінез-құлық нормаларын меңгере бастайды. Сонымен бірге, лексиканың даму сапасы, сөз мағынасын

меңгеру және нақтылау көбінесе отбасының әлеуметтік-мәдени деңгейіне байланысты болады. Мұндағы маңызды рольді ересектердің сөздік әрекеті және олардың баламен қарым-қатынасы атқарады. Сөз мағынасының өзгеруі және түзетілуі баланың қоршаған әлем жөніндегі түсініктерін көрсетеді және баланың когнитивті дамуымен тығыз байланысты.

Әлеуметтік түсініктерді қалыптастыруда когнитивті және сөйлеу тілі компоненттерінің өзара әрекетіне негізгі назар аударылады. Сөйлеу тілінің дамуы үшін белгілі бір когнитивті негіз қажет. Сонымен, Д. Слобин балалардың когнитивті дамуы тілдік дамуға қатынасы бойынша тек біріншілік емес, сонымен қатар оны бағыттаушылығы туралы қорытындыға келеді. Дж.Брунер сөйлеу тілінің дамуы когнитивті дамудың соңынан жүреді және тіл когнитивті үрдістердің өнімін кодтайтындығы жөніндегі ойды дамытады. Ары қарай ойлаудың дамуы лексикалық және грамматикалық мағыналарды ажыратуға, сөздің мағыналық компонентін меңгеруге ықпал етеді. Л.С. Выготский баланың сөздік қорының артуы заттардың бейнелері мен сөздер арасындағы көптеген байланыстардың жасалуымен тікелей байланысты екендігін өз жұмыстарында көрсетті. Сонымен бірге, сөйлеу тілінің дамуы ойлаудың, қабылдаудың, түсініктердің, есте сақтаудың қалыптасуы мен іске асуына айтарлықтай әсер етеді (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Ж. Пиаже және т.б.). Сөйлеу тілінің арқасында қабылдау нақтырақ, ажыратылған, жалпыланған болады.

Осылайша, әлеуметтік түсініктерді меңгеру механизмі когнитивті және сөйлеу тілі компоненттерінің өзара әрекетіне байланысты және мыналарды қамтиды: 1) категориялау және атау; 2) тіл және есте сақтау. Әлеуметтік түсінікті бекіту – оны таныс емес сөзбен белгілеп, кейбір категорияға жатқызуды білдіреді. Өзіңе объекті елестету үрдісі – бұл «өзіндік негізде жіктеу және атау үрдісі ...».

Әлеуметтік түсініктер мектебінің дамуы қоғамдықтан тұлғалыққа оралу (тұлғаға тұтас ықпал ету - Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, К.А. Абульханова-Славская, А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, В.П. Зинченко, А.В. Брушлинский) мәселесін алға тартады. С. Московичи әлеуметтік түсініктер қызметіне көңіл аудара отырып, тікелей субъект жөніндегі сұрақты екінші кезектегі мәселе деп санады.

Керісінше, С.Л. Рубинштейн дамытқан өмір субъектісі ретіндегі адам концепциясы – әлеуметтік түсініктерді адамның өмір сүру тәсілінің көрінуі және субъекттердің өзара әрекетінің әр түрлі деңгейінде әлемге қатынасы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Олар қоғамдық қатынастар жүйесіндегі субъект позициясын ғана емес, сонымен қатар оның өмірлік стратегиясын да көрсетеді.

Субъект қалыптасуының алғашқы маңызды критерийі – бұл алдыңғы сенсорлы және тәжірибелік байланыстардың нәтижесінде 1-2 жастағы баланың өзіне маңызды адамдарды, заттарды бөліп қарастыруы.

Баланың социуммен өзара әрекетінің барысында ары қарай ол өзін-

дік әрекетінде басшылық жасайтын әлеуметтік-мәдени құндылықтардың интернализациясы болады. Әлеуметтік тәжірибені меңгеру баланың тұлғалық сапаларының дамуын ынталандырады: өзіндік сана, рефлексия, өзін-өзі бағалау, интериоризацияланған әлеуметтік мотивтер мен қажеттіліктер. Психиканы зерттеудегі іс-әрекеттік тәсіл С.Л. Рубинштейннің бала тұлғасы дамуының алғашқы негізі – оның қоғамдық қатынастар жүйесіндегі орны, әлеуметтік позициясы болып табылатындығы жөніндегі концепциясымен дәлелденеді. Д.И. Фельдштейн қоғамға қатынасы бойынша балада шынайы бар позициялардың екі негізгі түрін анықтады: «мен қоғамдамын» және «мен және қоғам». Бірінші позиция баланың өзіндік «Мен» деген не, «Мен» не істей аламын дегенін түсінуге ұмтылысын көрсетеді. Екінші позиция бала өзін қоғамдық қатынастың субъектісі ретінде сезінуіне қатысты. «Мен қоғамдамын» позициясы әрекеттің заттық-тәжірибелік жағын жандандыру кезеңінде қалыптасады және «Мен» басқалардың ортасында позициясын бекітумен байланысты. «Мен және қоғам» позициясы адами өзара қатынас нормаларын қарқынды меңгеру кезеңінде қалыптасады және қоғамдық құрметке баланың ұмтылуымен шартталған.

Сөйлеу тілі дамымаған балаларда құрдастарымен қарым-қатынаста төмен қажеттілік байқалады, тұлғааралық өзара әрекет бұзылады (Ю.Ф. Гаркуша, Е.М. Мاستюкова, Л.Г. Соловьева және т.б.). Балаларда сөйлеу тілі мүмкіндіктерінің жетілмеуі салдарынан мектепке дейінгі ересек тобында құрдастарымен қарым-қатынастың жағдайдан тыс – іскерлік формасының қалыптасу қиындықтары байқалады. Мектепке дейінгі балалар өз тәртібін, бірлеске әрекет жөнінде келісуді, жоспарлауды вербальді ұйымдастыруда қиналады. Сондықтан құрдастарымен өзара қатынас кезіндегі іскерлік сапалар балалар үшін басым болып табылмайды. Толыққанды емес тұлғааралық коммуникация жалпы сөйлеу тілі дамымаған балада құрдасының нақты, адекватты бейнесінің және құрдасы арқылы өзі туралы түсініктердің қалыптаспауына алып келеді. Демек, түзете оқытуға қарым-қатынастың жағдаяттық-іскерлік формасын енгізу жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектепке дейінгі ересек тобы балалары қарым-қатынасының жағдайдан тыс формасын ынталандыру қажеттігі туындайды.

Сөйлеу құралдарының дамымауы қарым-қатынас деңгейін ғана төмендетпейді, сонымен қатар психологиялық ерекшеліктердің (тұйықтық, шешім қабылдай алмаушылық, ұялшақтық) пайда болуына ықпал етеді; жалпы және сөздік мінез-құлық белгілерінің ерекшеліктерін (шектеулі қатынас, қарым-қатынас жағдайына баяу қосылу, әңгімеге қолдау көрсете алмау, сөйлеу тілін тыңдай алмау) туындатады; коммуникативті белсенділіктің төмендеуіне алып келеді (Ю.Ф. Гаркуша, Е.М. Мастюкова, С.А. Миронова, Л.Г. Соловьева және т.б.). Кері тәуелділік те бар – жеткіліксіз қарым-қатынас кезінде сөйлеу тілі дамуының және басқа психика-

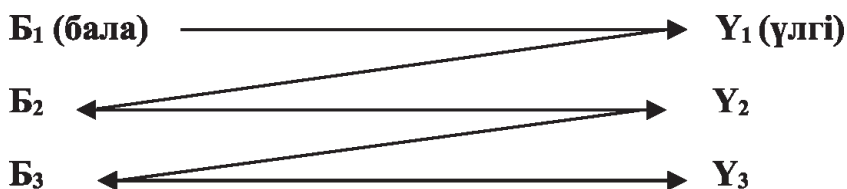
лық үрдістердің қарқыны баяулайды (Л.Г. Галигузова, И.В. Дубровина, А.Г. Рузская, Е.О. Смирнова).

Осылайша, жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларда қарым-қатынастың жас ерекшелік формалары, оның құрылымдық компоненттері қалыптаспаған. Сөйлеу тілі қоршаған адамдармен қарым-қатынасты айтарлықтай қиындататын, әлеуметтік түсініктердің қалыптасуы және баланың әлеуметтік-тұлғалық дамуы үшін үшін жағымсыз жағдайлар туғызатын ситуативтік бағыттылыққа ие.

Тұлғаның «Мен» бейнесінің қалыптасуы мен дамуының мәселелерін зерттеумен Дж.Мид, Ч. Кули, Р. Бернс, Э. Эриксон, Т. Шибутани, А. Бандура, Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, И.С. Коң, А.Г. Ковалев, В.А. Петровский, Д.И. Фельдштейн, В.С. Мухина, К.И. Непомнящая, С.А. Козлова, Г.Я. Розен, М.И. Лисина, С.Г. Якобсаң, Г.И. Морева, Р.К. Терещук, Е.О. Смирнова, М.В. Корепанова және т.б. айналысты.

М.И. Лисина және оның шәкірттері адамның өз бейнесі екі деңгейді – ядро және периферияны немесе субъекттілік және объекттілік құраушыларды қамтитын ықпалды жасады. Өз бейнесінің субъекттілік құраушысы тұрақты күйзелістерді, тұлға ретіндегі өз өзіне үйлестігін қамтамасыз етеді. Периферия, керісінше, субъекттің өзі, өз қабілеттері, мүмкіндіктері, ерекшеліктері туралы жеке, нақты түсініктерді қамтиды. Егер субъекттілік құраушы өзінің тұтастығының, белсенділігінің күйзелістері ретінде түсіндірілсе, онда объекттілік құраушы – өз мүмкіндіктерін, сапаларын, қабілеттерін білу және бағалау ретінде түсіндіріледі. М.И. Лисинаның пікірінше, өзіндік бейне – бұл тұтас аффективті-когнитивті кешен. Бейненің аффективті бөлігі – баланың өзін-өзі бағалауы, ал когнитивті – баланың өзі туралы түсініктері. Біз үшін өзіндік бейненің когнитивтік компоненті сөйлеу компоненттерімен өзара тығыз әрекет ететіндіктен маңыздырақ болып табылады. «Мен» бейнесі мына нұсқаулар жиынтығын қамтиды: шынайы Мен (баланың өзінің шын мәнінде қандай екендігі туралы түсініктері), айналық Мен (баланың басқалар оны қалай көретіндігі туралы түсініктері), мінсіз Мен (баланың қандай болғысы келгендігі жөніндегі түсініктер).

Д.Б. Эльконин баланың басқа адаммен өзара әрекеті үрдісінде «Мен» және «Басқа» бейнесінің қалыптасуын графикалық түрде көрсетуге тырысты.

«Ү» сызбасы басқаның бейнесі емес, ал басқа арқылы өз бейнесі, яғни мен қандай болғым, қандай болуға ұмтылғым келеді дегенді білдіреді. Үлгі – бұл басқаның өзіндегі санасының формасы (Б). Басқаның бейнесі субъекттілік-объекттілік мазмұнға ие. Адам, бір жағынан, бірегей субъект ретінде басқаға жатады, ал екінші жағынан, оның сыртқы мінез-құлық сипаттамаларын қабылдайды және бағалайды.

Осылайша, бала серіктесінің сыртқы белгілері мен мінез-құлқын қабылдай отырып, оларды бағалайды және өзіндік сана-сезімнің дамуы негізінде оған деген белгілі бір қатынас қалыптастырады. Екі жақты байланыс туындайды, баланың өзін сезінуі басқа біреу арқылы іске асады және басқалар туралы түсінік өзі туралы түсініктердің қалыптасқандығына байланысты болады.

Әлеуметтік түсініктер өзара байланысты 3 компоненттің өзара тығыз әрекетінің арқасында қалыптасады: когнитивті, коммуникативті және әлеуметтік-перцептивті. Сөйлеу тілі жүйелі дамымаған балаларға сөздік қарым-қатынастың ерекшеліктері, танымдық және перцептивті әрекеттің дамуы тән екендігі зерттеулерде көрсетіледі.

ЖСТД балаларда сөйлеу тілі бұзылыстарының және танымдық әрекеттердің күрделі байланысы байқалады (Р.А. Белова-Давид, И.Т. Влащенко, В.В. Ковалев, Е.И. Кириченко, Т.А. Фотекова және т.б.). Авторлар сөйлеу тілі күрделі зақымдалған мектеп жасына дейінгі балаларға өз кезегінде коммуникативті әрекеттің дұрыс қалыптаспауына алып келетін когнитивті компоненттің дефицитарлы дамуы тән екендігін мойындайды.

А.Н. Корневаның, В.А. Ковшикованың пікірінше, сөйлеу тілі күрделі зақымдалған балаларда гиперкомпенсация құбылыстарымен түсіндірілетін вербальсіз ойлау сақталған. Вербальді ойлаудың бұзылысы екіншілік сипатқа ие.

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалар тобында О.А. Слинько жүргізген тұлға аралық қатынастарды зерттеу сөйлеу тілі бұзылысының көрінуі балалардың қарым-қатынасына көп жағдайда әсер ететіндігін көрсетті.

В.И. Селиверстов тұтықпаның психоәлеуметтік сипатын қарастыра отырып, ойлау тұтықпасы бар балада өзінің дефектті сөйлеу тілі туралы түсініктер мен ұғымдар қалыптастыратындығын көрсетті.

М.А. Егорова сюжеттік-рөлдік ойындарда, суреттерде және қарым-қатынаста балалар үйі тәрбиеленушілерінің әлеуметтік бағыттылығын зерттей келе, олардың әлеуметтік түсініктері төмен екендігін, жасерекшелік динамикасын байқады. Олардың өзі, қоршаған адамдар және әлеуметтік құбылыстар туралы түсініктері жеткіліксіз жалпыланған және мазмұндалған. Әлеуметтік перцепция адамдардың заттық әрекетіне басым бағытталған.

Осылайша, біз бөліп қарастырған компоненттердің (когнитивті, коммуникативті, перцептивті) өзара әрекеті және олардың жалпы сөйлеу тілі

дамымаған балаларда дефицитарлығы сөйлеу тілінің вербальді-семантикалық жағының жеткіліксіз қалыптасқандығы тілдік ұғымдардың жинақталуына және әлеуметтік шындық туралы түсініктердің қалыптасуына әсер ететіндігін болжауға негіз береді. Сөйлеу тілінің коммуникативті қызметінің дамымауы тілдік конструкцияларды, тілдік айналымдарды, сөйлеу ережелерінің үлгілерін меңгеруді қиындатады және адамдармен толыққанды қарым-қатынасты іске асыруға кедергі келтіреді. Когнитивті, коммуникативті және әлеуметтік-перцептивті компоненттердің жеткіліксіз дамуы әлеуметтік перцепция механизмдерінің толық қалыптасуын тежейді.

Жүргізілген талдаулардың негізінде біз келесі тұжырымдарды жасай аламыз:

1. Көптеген шетелдік және ресейлік зерттеушілердің жұмыстары әлеуметтік түсініктерді меңгеру баланың әлеуметтену үрдісімен қабаттасатындығын дәлелдейді. Сол уақытта әдебиет көздерінде баланың әлеуметтік түсініктерді меңгеруінде әлеуметтік эмоциялардың рөлі туралы сұрақтар аз көрінеді. Сонымен бірге, жеке жұмыстардың талдауы әлеуметтік түсініктердің мәнін түсінуде әлеуметтік эмоциялардың белсенді қатысатынын көрсетеді;

2. Әлеуметтік түсініктердің қалыптасуы әлеуметтік түсініктердің когнитивті, коммуникативті, әлеуметтік-перцептивті компоненттерінің өзара әрекетімен шартталған;

3. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларда сөйлеу тілі бұзылыстарын жоюдың міндетті шарты когнитивті, коммуникативті және әлеуметтік-перцептивті компоненттерінің сөйлеу тілімен өзара байланысы болып табылады. Сөйлеу тілінің коммуникативті қызметінің дамымауы тілдік конструкцияларды, тілдік айналымдарды, сөйлеу ережелерінің үлгілерін меңгеруді қиындатады және адамдармен толыққанды қарым-қатынасты іске асыруға кедергі келтіреді. Вербальді тұлға аралық қарым-қатынастың қиындықтары әлеуметтік түсініктердің әлеуметтік-перцептивті компоненттеріне әсер етеді;

4. Мектепке дейінгі педагогикада әлеуметтік-тұлғалық, интеллектуалды-ұнамды жетілуді дамытуға бағытталған заманауи тәрбиелік – білім беру бағдарламаларының қызықты зерттеулері бар. Сол уақытта сөйлеу тілінің дамуы, әлеуметтік түсініктердің когнитивті, коммуникативті және әлеуметтік-перцептивтік компоненттері ЖСТД-ын түзетудің құралдары және мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың әлеуметтік түсініктерін тұтас қалыптастырудың жүйесі ретінде қарастырылмады. Теориялық деректердің талдаулары аталған мәселе бойынша зерттеулерде балалардың ЖСТД-ын жеңудің нәтижелілігін жоғарылату мақсатында әлеуметтік түсініктерді қалыптастыру үрдісінде түзетушілік-логопедиялық жұмыстардың жүргізілуі жөніндегі мәліметтердің жеткіліксіздігін көрсетті.

Осылайша, сөйлеу тілінің жүйелі бұзылыстары бар мектепке дейінгі ересек топтағы балалардың әлеуметтік түсініктерін зерттеу түзетушілік педагогика саласында, соның ішінде, әлеуметтік түсініктер сапасына міндетті түрде әсер ететін, баладағы сөйлеу тілінің бұзылыстарын түзетуге және орнын толтыруға бағытталған логопедияда үлкен қызығушылық тудырып отыр.

Социометрический анализ социальной инклюзии в школе

**С. САТИЕВА,
Р. ЧЕРНЫШЕВ**

Аңдатпа

Зерттеудің мақсаты – әлеуметтік инклюзия арқылы 7 «А» сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынастарын зерттеу. Зерттеуге 9-10 жастағы 11 оқушы қатысты. Сипаттамалық статистика мен талдау әдістері қолданылды. Алынған деректер әлеуметтік рөлдердің бөлінуінде және ұжымның бірлік деңгейінде белгілі бір заңдылықтардың бар екенін дәлелдейді. Жүргізілген талдау тұлғааралық қатынастардың оқушылардың әлеуметтік мәртебесінің қалыптасуына, сондай-ақ оқу тобы ішіндегі өзара әрекеттесу сипатына елеулі әсер ететінін растады. Зерттеу барысында алынған бұл деректер білім беру іс-шараларының бағдарламаларын және психологиялық қолдау шараларын әзірлеу кезінде пайдаланылуы мүмкін, олар өз кезегінде алаңдаушылық деңгейін төмендетуге және әлеуметтік құзыреттерді дамытуға бағытталған.

Аннотация

Целью исследования является изучение социальной инклюзии межличностных отношении учеников 7 «А» класса. В исследовании приняли участие 11 учеников в возрасте 9-10 лет. Применялись описательная статистика и анализ. Полученные данные свидетельствуют о наличии определенных закономерностей в распределении социальных ролей и уровне сплочённости коллектива. Проведённый анализ подтвердил существенное влияние межличностных отношений на формирование социального статуса учащихся, а так же характер их взаимодействия внутри учебной группы. Эти данные, полученные в ходе исследования, могут быть использованы при разработке программ образовательных мероприятий, а так же психологической поддержки, которые в свою очередь направлены на снижение уровня тревожности и развитие социальных компетенций.

Abstract

The aim of the study is to examine social inclusion in the interpersonal relationships of students in the 7th "A" grade. The study involved 11 students aged 9-10 years. Descriptive statistics and analysis were used. The obtained data indicate the presence of certain patterns in the distribution of social roles and the level of group cohesion. The conducted analysis confirmed the significant influence of interpersonal relationships on the formation of students' social status, as well as on the nature of their interactions within the academic group. These findings may be used in the development of educational programs as well as psychological support initiatives aimed at reducing anxiety levels and fostering social competencies.

Ключевые слова: социометрия, отношения, социальный статус, социальная инклюзия, симпатия, антипатия, лидер, групповая динамика.

При нынешних условиях современного образования, важную роль у обучающихся играет их психологическое состояние. Оно влияет на их академическую успешность и характер межличностного взаимодействия. Ключевым фактором выступает уровень тревожности, способный снижать уверенность при выступлении, ограничивать эффективность общения, усложнять взаимосвязь внутри группы, препятствовать адаптации в коллективе. Навыки коммуникации включают в себя умение понимать собеседников, четко выражать свои мысли, выстраивать правильный диалог в разных ситуациях. Изучение взаимосвязи между тревожностью и коммуникативными особенностями позволяет определить направление оптимизации процесса обучения, организацию психологической помощи, что даёт особую значимость при исследовании.

Цель и задачи исследования: провести диагностику межличностного отношения среди учащихся. Провести количественную диагностику уровня тревожности обучающихся с применением стандартизированных методик. Оценить степень развития коммуникативных навыков с использованием валидизированных тестовых инструментов. Выполнить статистическую обработку полученных данных, включая расчёт средних значений, стандартных отклонений и диапазона показателей тревожности и коммуникативной компетентности.

Гипотезы исследования: H_0 : межличностные отношения в группе учащихся распределены случайным образом; выраженных лидеров и устойчивых кластеров дружбы нет. H_1 : в группе учащихся существуют выраженные межличностные предпочтения, формируются лидеры и устойчивые кластеры дружбы.

В 7 «А» классе был проведен социометрический опрос с целью выявления социальной инклюзии межличностных отношений между учащимися, социальных связей внутри класса и неформальных лидеров.

Основной целью исследования было изучение психологического климата в классе путем определения уровня взаимодействия учащихся друг с другом, определения того, кого они выбирают в совместной учебной деятельности, выполнении групповых заданий и совместном проведении досуга. В ходе опроса учащимся были предложены три вопроса. Каждый ученик написал по своему усмотрению имена трех одноклассников. Задаваемые вопросы «с кем вы хотите сидеть за одной партой в классе?», «С кем вы хотите выполнить групповое задание?» и «С кем вы хотите проводить время во время перерыва или в свободное время?» был в содержании.

В ходе анализа результатов было замечено, что учащиеся часто выбирали друзей, с которыми они были бы близки. В большинстве случаев имена одноклассников, идентичные или похожие, были указаны во всех трех вопросах. Это свидетельствует о том, что внутри класса сложились прочные дружеские отношения и существуют небольшие группы, которые часто взаимодействуют друг с другом. Также было установлено, что девочки чаще всего выбирали девочек, а мальчики-мальчиков. То есть было замечено, что внутриклассовые отношения часто формируются небольшими группами в соответствии с половыми особенностями.

В результате опроса были выявлены несколько учеников, которые активно общаются в классе и имеют высокую репутацию среди одноклассников. Среди них «М», «I», «Е», «К» и «Н», «А». Имена этих учеников были выбраны несколько раз, чтобы показать, что они имеют высокий авторитет в классе и активны в дружеских отношениях. Таких учеников можно рассматривать как неформальных лидеров класса.

Основные показатели и анализ опроса:

Выбор в Академическом и личном пространстве: «С кем ты хочешь сидеть за одной партой?» наибольшее доверие учащихся завоевал «Н» «А» (8 вариантов). Кроме того, «Н» (6 вариантов), «Н» и «Е» (5 вариантов) стали привлекательными партнерами для одноклассников.

Совместная деятельность и командная работа: В вопросе выполнения учебных заданий и коллективной ответственности на первое место вышел «К» (9 вариантов). Это показывает, что его репутация в учебном процессе высока. Следующие места разделили «А» и «Д» (7 вариантов), а также «А» и «С» (5 вариантов).

Межличностная близость и свободное общение: Во внеурочное время и в перерыве лидируют ученики, которые хотят быть вместе, снова «А» (6 вариантов). Второе место заняли «А» (5 вариантов), третье место заняли «Н» и «Н». (4 выбора).

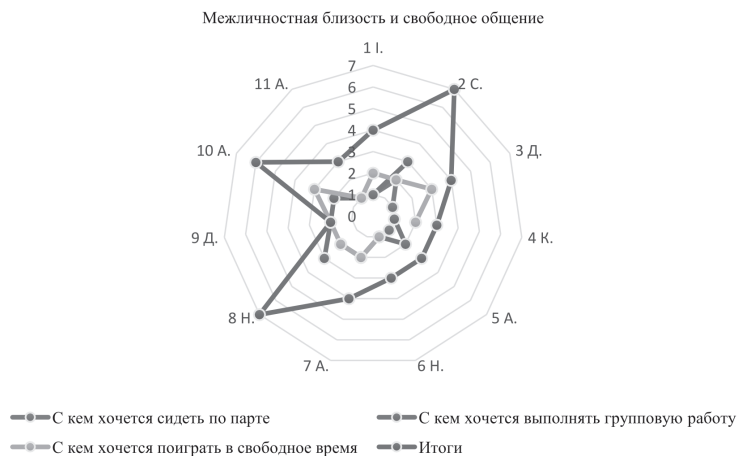

Рисунок 1. Межличностная близость и свободное общение

Диаграмма отражает уровень межличностной близости и свободного общения в группе. Показаны предпочтения учащихся по трем параметрам: с кем они хотят сидеть за партой, проводить свободное время и выполнять групповую работу. У некоторых учащихся показатели выше, они востребованы в общении и гораздо популярнее, в то время как у других уровень взаимодействия ниже.

Результат межличностных взаимоотношений внутри группы можно посмотреть по таблице расположенной ниже:

Таблица 1. Социоматрица межличностных взаимоотношений

№ п/п	Ф.И.О.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	І.М.	■	+				+			+		+
2	А.Н.	+	■		+			+				
3	А.Б.	+	+	■	+			+			+	
4	А.Қ.	+			■	+		+				
5	А.Б.	+	+	+	+	■						
6	Д.Ш.	+		+			■		+			+
7	Д.А.					+		■			+	
8	К.Н.					+	+		■			+

9	Н.Т.			+	+							
10	Н.Р.	+	+	+	+	+		+		+		
11	С:У	+		+		+		+	+	+	+	
Положительные		7	4	5	5	5	2	5	2	3	4	3
Отрицательные		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всего		7	4	5	5	5	2	5	2	3	4	3
Всего взаимно-положительных		3	1	1	1	1	2	1	2	1	3	2
Всего взаимно-отрицательных		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

* Социометрический статус демонстрирует отношение участников группы к каждому ее составляющему. **Экспансивность проявляется в потребности общения участником группы, с точки зрения психологии. *** Коэффициент удовлетворенности личностным местом в коллективе. При Куд = 0 обращается внимание на высокое значение социометрического статуса, что говорит о том, что человеку приходится находиться во взаимодействии не с теми, с кем он хотел бы.

Таблица 2. Социограмма положительных выборов

№ п/п	Ф.И.О.	Статус	Персональные социометрические индексы						Куд ***
			Социометрический статус *			Эмоциональная экспансивность			
			положительный	отрицательный	общий	положительная	отрицательная	общая	
1	И.М.	предпочитаемый	0.7	0	0.7	0.4	0	0.4	1.75
2	А.Н.	принятый	0.4	0	0.4	0.3	0	0.3	1.33
3	А.Б.	принятый	0.5	0	0.5	0.5	0	0.5	1
4	А.Қ.	принятый	0.5	0	0.5	0.3	0	0.3	1.67

5	А.Б.	принятый	0.5	0	0.5	0.4	0	0.4	1.25
6	Д.Ш.	пренебрегаемый	0.2	0	0.2	0.4	0	0.4	0.5
7	Д.А.	принятый	0.5	0	0.5	0.2	0	0.2	2.5
8	К.Н.	пренебрегаемый	0.2	0	0.2	0.3	0	0.3	0.67
9	Н.Т.	принятый	0.3	0	0.3	0.3	0	0.3	1
10	Н.Р.	принятый	0.4	0	0.4	0.7	0	0.7	0.57
11	С.У.	принятый	0.3	0	0.3	0.7	0	0.7	0.43

Групповые индексы: индекс эмоциональной экспансивности группы – 4.09 * индекс психологической взаимности («сплоченности группы») – 0.2 **; индекс конфликтности – 0 ***; индекс референтности (удовлетворённости) группы – 0.2 ****

*Индекс эмоциональной экспансивности группы отражает средний уровень активности её участников при выполнении задания (то есть среднее количество сделанных выборов на одного человека). ** Индекс психологической взаимности показывает степень сплочённости коллектива (он определяет долю взаимных выборов по отношению к максимально возможному числу таких связей). *** Индекс конфликтности описывает уровень конфликтного потенциала в группе (отражает наличие и выраженность взаимных отрицательных выборов между учениками). **** Индекс референтности (удовлетворённости) группы указывает на степень сплоченности её ядра: чем он выше, тем более значимы и тесны связи между ключевыми участниками, влияющими на формирование чувства общности.

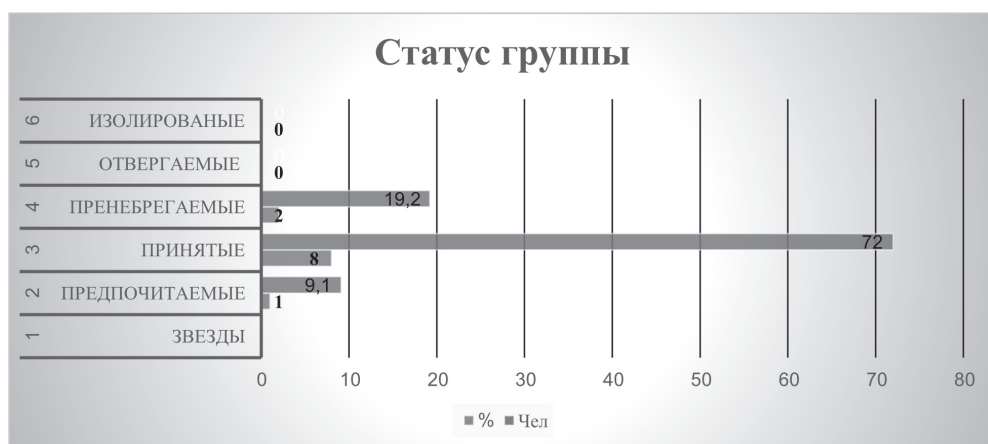

Рисунок 2. Статус группы

Гистограмма показывает распределение учащихся по следующим социометрическим статусам: «принятые», «предпочитаемые», «изолированные», «отвергаемые» и «звёзды». Основная часть группы относится к категории «принятых», что говорит о благоприятном психологическом климате.

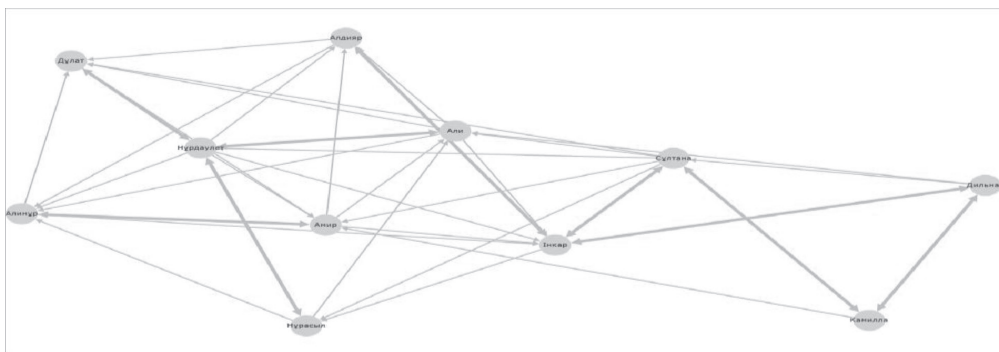

Рисунок 3. Социограмма положительных выборов

Социограмма показывает структуру положительных взаимоотношений в группе. Линии между участниками отражают взаимные симпатии и выборы. Можно заметить наличие более связанных учеников (центральные фигуры) и менее вовлечённых (расположены на периферии), что позволяет определить лидеров и уровень сплочённости коллектива.

Результаты проведенного социометрического анализа выявили Н. Амре и Б. Алдияр как главных неформальных лидеров и авторитетных лиц в 7 «А» классе. Эти учащиеся играют решающую роль в социальной структуре класса и могут служить опорой в укреплении психологического единства внутри коллектив.

В заключение можно сказать, что в ходе эксперимента была подтверждена гипотеза H_1 , в классе были выявлены потенциальные лидеры, а также ученики, склонные к изолированности, но не отвергнутости в группе.

Социометрия зарекомендовала себя как эффективный диагностический метод, позволяющий выявлять не только явные симпатии, но и скрытые трудности во взаимодействии между учениками с особыми образовательными потребностями.

Создание благоприятной психологической атмосферы в школе – это непрерывный и динамичный процесс, требующий постоянного мониторинга. Систематические исследования в этой области позволяют отслеживать изменения в межличностных отношениях у детей с особыми образовательными потребностями, своевременно реагировать на воз-

никающие трудности в общении и создавать сплоченную, толерантную и продуктивную школьную команду, где каждый ученик чувствует себя ценным и принятым.

Список использованной литературы:

1. Психология детей младшего школьного возраста / под общ. ред. А.С. Обухова. – М.: Юрайт, 2020. – 424 с.
2. Рогов Е. И. Практикум школьного психолога: практическое пособие. – М.: Юрайт, 2020. – 417 с.
3. Печеркина А.А., Катькало К.Д., Борисов Г.И. Эмоциональное благополучие школьников: теоретические основания и перспективы исследования // The Education and Science Journal. – 2023. – Т. 25, №8. – С. 134-161.
4. Реан А.А. Психология личности. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.

Жасөспірімдердің девиантты және делинквентті мінез-құлықтары жайлы

Ж. АШАБЕКОВА

Мақсаты: оқушылардың арасында зерттеу жұмыстар жүргізу арқылы девиантты мінез-құлықты балаларды анықтау, қиын балалармен алдын алу іс-шараларын жүргізу.

Девиантты мінез-құлық (лат. *deviatio* – ауытқу) – жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың қылықтары, қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлқы. Кең мағынасында девиантты мінез-құлық кез келген әлеуметтік ережелерден (мысалы, оның ішінде жағымды: батырлық, аса еңбекқорлық, альтруизм, өзін құрбан ету, аса үлкен рөл ойнау, жетістіктермен қатар, жағымсыз: қылмыс, қоғамдық тәртіпті бұзу, адамгершілік ережелерін, дәстүрді, әдет-ғұрыптарды аттап өту, өзіне-өзі қол жұмсау және т.б.) ауытқушылықты білдіреді.

Мұндай девиантты мінез-құлық әлеуметтік өмірді ыдыратып, әлеуметтік аномияға әкеп соқтырады. Әлеуметтенудегі девиантты мінез-құлық тұжырымдамасын қалыптастырған француз әлеуметтанушысы Эмиль Дюркгейм. Ол әлеуметтік девиацияны түсіндіру үшін аномия тұжырымдамасын ұсынды. «Аномия» термині француз тілінен аударғанда ұжым-

ның, заңның болмауы. Ал, Роберт Мертон мінез-құлық ауытқушылығының себебін қоғамның мәдени мақсаттары мен оған жетудің әлеуметтік мақұлданған жолдарының арасындағы үйлеспеушілік деп түсіндіреді. Девиантты мінез-құлықтың көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, ішімдік ішу, нашақорлық, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, суицид, т.б. жатады.

Делинквентті мінез-құлық. Ол заң бұзушылықпен ерекшелінеді.

Оның мынадай типтері бар:

1. Агрессивті-зорлаушылық мінез-құлық. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін дөрекілік, төбелес, күйдіріп-жандыру сияқты жағымсыз іс-әрекеттерде көрініс береді;

2. Ашкөздік мінез-құлық (корыстное поведение) ұрлық, қорқытып-үркіту, автокөлік ұрлау, жалпы материалдық пайдакүнемдікке байланысты жат мінез-құлық;

3. Наша сату және тарату.

Криминалды мінез-құлық заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндіреді. Біріншілері оларды екі үлкен топқа ішкі және сыртқы факторлар деп бөлсе, екіншілері оларды бөлмей былай қарастырды.

Мысалы: жанұяда берекенің болмауы; ата-ананың «ерекше» қамқарлығы; тәрбие берудегі кемшіліктер; өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау; өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы; сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өз бетінше шешім қабылдай алмау, сынаушылық ойды дамыта алмау; психоактивті заттарды жиі пайдалануы; агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы; мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы; балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының көп болуы.

Көбіне зерттеушілер мұндай оқушыларды «Қиын оқушылар», «Мінез-құлқында ауытқуы бар балалар», «Девиантты балалар» деп қарастырып жүр. Жалпы девиантты мінез-құлық және қиын балалар ұғымына келетін болсақ, ол 1920-1930 жылдары пайда бола бастады. Бастапқыда ғылым саласында емес, күнделікті өмірде қолданылып жүрді. Біраз уақыт ұмытылып, 1950-1960 жылдардың басында қайтадан қолданысқа енді.

Ең алғаш бұл мәселе бойынша зерттеу жүргізген П.П. Блонский болды, ол өз зерттеулерінде девиантты деп мінез-құлқы шамасынан ауытқыған, кәмелетке толмаған балаларды қарастырды. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықты мәселесін қазақстандық педагог-психологтар

мен әлеуметтанушылар да қарастырып жүр (А. Жұмабаев, Л. Керімов, Э. Шыныбекова, Г. Уманов, Ш. Жаманбалаева, Д. Қазымбетова, Т. Шалғымбаев, А. Қарабаева). Бұл зерттеушілердің пікірінше, девиантты сияқты жағымсыз қасиеттің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететінін зерттеген.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарын спорт, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру, мектепке деген ықпалды күшейту, бойындағы белсенділікті арттыру, ұжымдағы әрекеттерге араластыру арқылы жеңудің әр түрлі жолдарын көрсетіп берген. Девиантты мінез-құлық мәселесі психологиялық тұрғыдан Л.С. Выготскийдің еңбектерінде қарастырылады, сонымен қатар А.С. Макаренконың тәжірибелерінен де үлкен орын алады.

Девиантты мінез-құлықты емдеу жалпы мемлекеттік міндет және оның тиімді дамуы педагогтар, психологтар, заңгерлер, дәрігерлер, әлеуметтік жұмыскерлер, журналистердің біріккен әрекеттерінің нәтижесінде іске асуы мүмкін. Бұл жұмыс бірінен соң бірі және кезең бойынша жүргізілуі тиіс.

Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің тұлғасын қалыптастыруда жүргізілетін жұмыстар жүйесінің екі бағыты қарастырылды:

1. Тұлға дамитын ортадағы материалдық жағдайды қамтамасыз ету;
2. Жасөспірімдерді тәрбиелеу.

Бұл екі бағыт өзара тығыз байланысты болғандықтан оларды кең көлемде қарастырайық.

Отто Рюле «аштық» тек адамның ағзасына ғана әсер етіп қоймайды, сонымен қатар оның моралдық тұрақтылығына да әсер етеді. Аштықтың нәтижесінде физикалық және моралдық тұрғыдан құлдыраған адам тұлғасын елестету өте қиын. Материалдық жағынан қамтамасыз етілмеу адамдарды ессіздендіреді, ұят деген сезімнің жоғалуына итермелейді, ар мен адамдық сезімнің жоғалуына әкеледі. Американдық ғалым Гербарт Антекер: «Кедей адамдар белгілі себептерге байланысты қатігездік жасауға бейім болады», - деген.

Сонымен жоқшылық адамдағы адами қасиеттердің жоғалуына әкеп соғады. Сондықтан материалдық жағдайды жақсарту керек. Бірақ сонымен қатар рухани белгілерді де бөліп алып тастауға болмайды. Көптеген ғалымдардың дәлелдеулеріне қарағанда қазіргі жастардың ең бір кемшілігі олар алдына саналы мақсат қойып және кездескен қиындықтарды жеңіп, оған жетуді ұмытқан. Шынында да, экономикалық және руханилық факторларды тұтас байланыстыра қарастырған жөн. Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің мәселесіне бұл екеуін бөліп қолданған жағдайда күрделі нәтижеге алып келуі мүмкін. Ал жасөспірімдерді тәрбиелеу процесінде өзінің әрбір іс-әрекетін бақылауға мүмкіндік беретін өзін-өзі ұстау жүйесін қарастыру керек. С.Ф. Анисимованың пікірінше:

«Жас ұрпақты жақын адамдарын ренжітіп алғандағы, жақсы көретін адамына қиянат жасағандағы, ұят сезімі сияқты, табиғатта мақсатсыз кесілген ағашты, уланған суды, бекітілген өзенді көргенде сондай күйзеліс сезімінде болатындай етіп тәрбиелеу керек».

Осы мәселелерді ескере отырып, біз балалар мен жасөспірімдердің тұлғасы мен мінез-құлқындағы жат қылықтардан арылту үшін төмендегідей жұмыстар жасалу керек деп ойлаймыз: жасөспірімдердің бос уақыттарын ұйымдастыру; оқушылардың жеке дара ерекшеліктерін ескеру; әлеуметтік және психологиялық қорғалуы; оқушылардың өздерінің құқықтары мен міндеттерін білуі; маскүнемдікке, ішімдікке, нашақорлыққа, қылмыстық әрекетке бейім балаларға үлкендер тарапынан қатал жаза қолдану.

Қорыта айтқанда, девиацияға коррекция жасаушы әрбір маман ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына қайтып әкеліп, ары қарай қалыптаса дамуына, әлеуметтенуіне көмектесуі қажет. Бұл педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам өмірінде бекіген адамгершілік қадір-қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат, т.б.) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

Баланың психологиялық дамуындағы отбасының рөлі

**А. ЗИНЕКЕШОВА,
К. ШАНШАРОВА**

Ата-анаға, ересектерге бағынатын бала жалпы аз. Сондықтан кез келген отбасында бала тәрбиесінде теріс қылықтары үшін жазалайтын сәттер міндетті түрде болып тұрады. Онсыз мүмкін емес. Себебі баланың болашақта ақ пен қараны ажыратып, өмірде өз жолын табуы қажет-ақ. Бірақ қалай оның іс-әрекетін біле тұра жазаламаймыз? Кейбір ата-аналардың тұйыққа тірелетін, ойын сан-саққа жүгіртетін сауалы да осы. Баланы тыңдата білу керек, еркелеткің де келеді, бірақ тағы амал

жоқтай көрінеді. Сонда баланы жазаламай-ақ тәрбиелеудің жолы қайсы? Тым еркелетпей, сонымен қатар ата-ананың сөзіне құлақ аса білетін баланы қалайша тәрбиелей аламыз? Ата-ананың махаббаты мен бала тәрбиесіндегі салғырттықтың шекарасы қайсы? Ол үшін мына кеңестер кез келген ата-анаға көмек бола алады:

1. Балаға ата-анасы көшбасшы.

Ата-ана мен бала арасында екі түрлі көзқарас болмауы керек. Бала үшін ата-анасы көш бастайтын **көсем** болуы керек. Демек ата-ана өзінің әрбір ісіне мән бере қарау керек, сонда бала да білімді да, білікті, нені болмасын сабырмен қабылдай алатын көшбасшының яғни ата-ананың соңынан ереді. 4-5 жасқа дейін ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас өз деңгейінде қалыптасса, демек, әрі қарай да олардың арасында қандай да бір үлкен түсініспеушіліктер болмайды.

2. «Болатын» және «Болмайтынның» шекарасы.

Балаға берілетін дұрыс тәрбие «Болатын және болмайтын» іс-әрекеттерді айқындайтын нақты шекарадан тұрады. Бұдан бала ненің дұрыс, ненің бұрыс, қай қылығының теріс, қай қылығының оң екендігін анық ұғып өседі. Күнделікті теріс қылығын көрген кезде оның дұрыс емес екендігін ескерту балаға сабақ болады, келесіде дәл солай қайталаған кезде тағы да ескертуге ерінбеңіз. Сонымен қатар әрдайым баланың алдында емес соңында жүріңіз. Ата-ананың бала үшін қойған шекарасынан ол әдеттегі айтыла беретіндей «жалтақ» болып кетпейді. Шекара – бала өмірін жеңілдетеді, болашақта үлкен қателіктер жасаудан алшақ болады.

3. «Болмайды» деп айғайлауға болмайды.

Бала да ата-анасы сияқты отбасының бір мүшесі. Оның өз орны, құқығы бар. Баланың отбасы мүшелерімен қарым-қатынасында шекара болуы керек. Егер баланың қандай да бір ісі сізге ұнамаса, ыңғайсыздық тудырып жатса, оған шектеу қойғаныңыз дұрыс. Бірақ әрине түсіңізді өзгертіп, «болмайды» деп айқай салуға болмайды. Мұндайда адамға сабыр керек және бала тілімен оның ісі өзіңізге ыңғайсыздық тудыратыны туралы түсіндіріп айтсаңыз болғаны.

4. Іс-әрекетіне лайықты мақтау сөздер айтыңыз.

Мұны өзіңізге ереже ретінде ұстаныңыз. Мысалға: үйге келген қонаққа сәлем беріп, кетерінде қоштасса, бала ісіне мақтау айтып отыру керек. Тірліктегі басқа да жақсы іс-әрекеттерін елеп, жақсы баланың үнемі осылай жасайтындығын мейірімді күлімсірей отыра мақтаңыз. Себебі кез келген бала мақтауды сүйеді. Сол үшін өз бойына жақсы әдеттерін арттыра түседі.

5. Түсініспеушілікті баламен бірге шешуден қорықпаңыз.

Баланың кейбір қылықтарына ашуланбау мүмкін емес. Ол жиі боламаса да кей-кейде орын алып отырады. «Бала ғой, кішкентай ғой не түсінер дейсің?» деген түсініктен аулақ болыңыз. Баладан қай жерден

түсінбегенін, неге бұлай еткендігінің себебін сұраңыз. Сонда араларыңызда бір-біріңізді еркін түсінетін көпір қалыптасады. Оны жазалаудың сіз үшін ауыр екендігін және жазалағыңыз келмейтінін де айтқаныңыз артық емес.

6. Жақсы ата-ана біледі және әрдайым есте сақтайды:

- Баланы әрдайым сынап-міней берсе, ол жек көруді үйренеді;
- Баланы мұқата берсе, ол тұйық болатынын;
- Баланы мақтаса, ол игілікті болуды үйренетінін;
- Баланы қолдаса, ол өзін бағалауды үйренетінін;
- Баланы үнемі жазғыра берсе, ол кінәлі сезіммен өмір сүретінін;
- Бала шыдамдылықта өссе, ол басқаларды түсінуге үйренетінін;
- Бала адалдықта өссе, ол әділетті болуды үйренетінін;
- Бала қастандықта өссе, ол басқыншыл болып үйренетінін;
- Бала түсіністік пен мейірімділікте өссе, ол осы әлемде махаббатты таба білуді үйренетінін;

- Баланың мінез-құлқын өзгертудің кілті – ата-ана мен баланың арасындағы қарым-қатынасты өзгертуде жатыр.

Баланы жазалау керек пе?

Ерте ме, кеш пе көптеген ата-аналардың алдында осы мәселе тұрады? «Қиын» бала «шатақ» бала деп ата-аналар өз балалары туралы көп айтады.

Ал бала неге олай болады? Баланы күш көрсете отырып тәрбиелеу – біздің заманымызда ақылға сыймайтын көзқарас, шапалақтау немесе тепкілеу біздің өз басымыздың тәрбиесіздігі, өзімізді ұстай алмауымыздан.

Баяғыда бір данышпан: «Баланы ұрмаңдар, есіңізде болсын, олар әлі қорғансыз. Баланы тәрбиелегенде дүре соғу аз жұмыс болғанмен, олар ескен кезде біз олардан қуаныш пен махаббат күте алмаймыз. Дене жазасы мен қатыгездік арқылы сіз олардың жүрегін жараладыңыз», - деген екен. Ата-ананың үйіндегі іс-әрекеті, үстел басындағы әңгіме сөзі балалардың көз алдында өтеді. Сондықтан ата-ана бойындағы жақсы және жаман қасиеттерімен балаға зор ықпал ететінін ұмытпаңыздар.

Ата-ананың киім кию, сөйлеу мәдениетінің жоғары болуы, өзгеге деген ілтипаты, үй ішіндегі тазалық пен тәртіп, сыпайы мінез, мейірімділік, төзімділік, балаға деген сүйіспеншілік тәрбие барысында өзінің оң нәтижесін берері анық. Баланың үйде көргені мен естігені – ол үшін тәрбиенің ең үлкені.

Бұдан шығатын түйін, бала тәрбиесіне ең әуелі оның ата-анасының еңбекқорлығы, ұстамдылығы, ақыл-ойы, сана-сезімі, адамгершілігі әсер етпек. Өсіп келе жатқан бала – ата-ананың өзін көрер айнасы.

Балаға үш мінез үш алуан адамнан жұғады екен: 1) ата-анадан; 2) ұстазынан; 3) құрбысынан.

Осылардың ішінен қайсысын жақсы көрсе, сонысынан көбірек жұға-

ды екен. Отбасында бірін-бірі сыйлау, қамқоршы болу, бірлесіп еңбек ету секілді игі дәстүрлер қалыптасқан болса, ол ортадан қоғамға қарсы тұратын тәрбиесіз адам шығуы теориялық жағынан алғанда мүмкін емес. Моральдық жағынан азғындаған отбасында, әдетте, балаға жеткілікті көңіл бөлінбейді. Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынасты анықтау барысында бір топ оқушылардан бірнеше сұрақтан тұратын сауалнама алынды. Әрине, біз бұл жерде баланың атын жазбауын сұрадық, сонда бала өзін іштей қинаған сұрақтарға жауап бере отырып, дастархан басындағы әңгімелер мен отбасындағы кейбір кикілжіңдерді ашық айтып берген. Жанұядағы жанжал мен үлкендердің аузына келген сөздерді айтуы, біреудің сыртынан өсек айтуы, баланың көзінше басқа біреуді сөгуі, өсіп келе жатқан балаға теріс әсер беретіні қақ. «Көрінген таудың алыстығы жоқ» демекші, ол бала да сіздер сияқты өсіп, орындарыңызды басар азамат болары сөзсіз ғой, сондықтан абай болып, бала тәрбиесіне зер сала қарайық. Иә, ата-ана тәрбиесі бала өмірінде үлкен із қалдырады. Ендеше, бала тәрбиесінде ұсақ-түйек дейтін еш нәрсе жоқ және сәл нәрседен де қателесуімізге қақымыз жоқ.

Влияние мультфильмов на развитие детей дошкольного и младшего школьного возраста

Н.К. ДЕШ

В раннем детстве легче всего воздействовать на ребенка для направленного формирования его личности. Самым простым и эффективным средством в этом процессе становятся мультфильмы. Они близки по своим развивающим и воспитательным возможностям к сказке, игре, живому общению, поэтому А. Бандура говорил, что телевидение способно соперничать с родителями и учителями в качестве источника ролевых моделей для подражания.

Производители современных мультфильмов, думая о прибыли, создают продукцию, которая вызывает яркие эмоции, но бедна смыслом, выполняет преимущественно развлекательную функцию. Мультфильмы, «взрослые» по форме и содержанию, не рассчитаны на детское восприятие, способны негативно влиять на психику ребенка. К числу таких деструктивных влияний относится сверхдинамичный видеоряд, при котором события разворачиваются с огромной скоростью, герои быст-

ро и много двигаются (бегают, прыгают, летают, трансформируются), а также многочисленные спецэффекты, высокая яркость и контрастность изображения. Скорость смены кадров превышает возможности детского восприятия, вызывает перевозбуждение нервной системы и способствует развитию «клипового мышления», выражающегося в неспособности ребенка сосредоточиться.

Отмечено, например, что резкие и частые световые вспышки в фильме «Покемоны» вызвали у 685 японских детей эпилептические припадки, приступы тошноты и рвоты, судороги. Доказано, что большое значение для развития ребенка имеют образцы поведения, представленные в мультипликационных персонажах, поскольку ребенок часто копирует модель поведения понравившегося героя.

Поэтому при выборе мультфильма следует обращать внимание не только на его оформление и содержание, но и на поведение и внешний вид персонажей, картину мира. В детском мультфильме должна отражаться такая картина мира, основу которой составляет добро, а отрицательных персонажей, как правило, можно перевоспитать. В большинстве зарубежных мультфильмов мир представлен как бесконечное зло с маленькими «крупичками добра», представленными, к примеру, Черепашками-ниндзя или Бетменом. Но при этом главный положительный герой уничтожает зло физически, делает это агрессивно и жестоко, что по исследованиям А. Бандуры, увеличивает у детей агрессивность, формирует негативные черты характера, стирает границы между «хорошо» и «плохо», «можно» и «нельзя». По мнению психологов, под влиянием мультфильмов осуществляется гендерная самоидентификация детей.

Однако в современных мультфильмах деформируется образ женщины: положительная мультгероиня наделяется цинизмом, жесткостью (в мультфильме «Шрэк» Фиона подпевает соловью, а затем его убивает, и это вызывает у нее смех), резко и натуралистично проявляет негативные эмоции (например, скалит зубы от злости); часто матерей изображают в возрасте бабушек («Красавица и чудовище»). Такие образы не вызывают у маленьких телезрительниц желание продолжать род, вызывают отвращение к материнству и многодетности, а подражая им, ребенок впитывает пороки.

Во многих мультфильмах героям присуще поведение, нехарактерное для их пола: мужские персонажи ведут себя по-женски и наоборот, например, в мультфильме «Телепузики» есть сцена, где мальчик-телепузик носит женскую сумочку и женское платье, а окружающие одобряют его поведение – таким образом размываются представления о норме пологолевого поведения. Наиболее опасными для гендерной самоидентификации являются японские мультфильмы аниме со стилем гендербендер: в них пол персонажей внешне сложно

различим, герои могут его менять. Например, в мультфильме «Девочка под сакурой» главный герой знакомится с девочкой, которая сразу признается, что она – мальчик. Подобные сюжеты способствуют формированию у детей неадекватного представления о гендерных ролях.

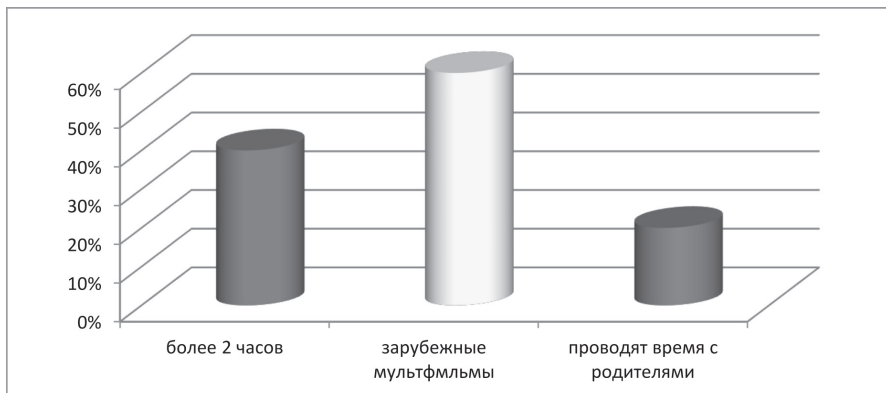
В результате дети могут считать нормой такие взаимоотношения полов. Хотя эротику, стереотипы поведения взрослых в детских мультфильмах показывать запрещено, т.к. это преждевременно формирует в ребенке половое влечение, к которому он не готов ни эмоционально, ни физически. В результате анализа наиболее популярных, по данным открытых Интернет-источников, мультфильмов был выделен ряд признаков, существенно влияющих на развитие дошкольников. Общий вывод подтверждает, что современное телевидение и киноиндустрия мало способствуют формированию у детей первичных представлений о добре и зле, эталонов хорошего и плохого поведения через мультипликацию.

После проведенного исследования в Дмитриевской основной школе на выявление количества времени затрачиваемого детьми на просмотр мультфильмов, респонденты, дети класса дошкольной подготовки, первый класс – количество человек – 12 было выявлено:

40% детей смотрят мультфильмы более 2 часов в день.

60% детей смотрят зарубежные (американские) мультфильмы.

20% детей проводят время с родителями или на улице.

При просмотре детьми мультфильмов родители должны обращать внимание ребенка на ситуацию, несущую нравственный смысл, помогать разбираться в том, какие правила поведения нарушаются. Чтобы пробудить у ребенка нравственные чувства, ощутить переживания другого и прийти к нужным выводам, родители могут использовать обращение к личным ощущениям, предложив ребенку предс-

тавить себя на месте героя. Родители могут акцентировать внимание ребенка на событиях мультфильма, которые похожи на его собственный опыт. Родители могут использовать мультфильмы для развития фантазии детей, предложив им придумать новые истории с участием любимых героев, например, новые приключения Карлсона. Несмотря на все положительные стороны мультфильмов, родителям не следует забывать о том, что ни один, даже самый хороший мультфильм, не сможет заменить ребенку живого общения с мамой и папой.

Тренинговое занятие для учащихся 11-х классов по стабилизации психоэмоционального состояния

С. АРТЮШИНА

Цель занятия: ознакомление учащихся 11-х классов с особенностями цветового восприятия и цветового воздействия на человеческий организм, способствующих стабилизации эмоционального состояния.

Ход занятия. Ритуал приветствия.

Психолог: «Добрый день, ребята! Как известно, человек располагает пятью органами чувств: зрением, слухом, обонянием, вкусом и осязанием. Сейчас, опираясь на имеющиеся анализаторы, мы с вами получим максимально полную информацию о конкретном предмете».

Упражнение «Апельсин».

Психолог демонстрирует ученикам апельсин и разъясняет, что задача участников, передавая данный предмет в произвольном порядке, называть по одному его конкретному признаку. Психолог начинает упражнение, по завершению работы апельсин должен оказаться снова в его руках. Важным условием этого упражнения является то, что апельсин должен побывать в руках у каждого участника. Например: «Апельсин – оранжевый; круглый; пахучий; шершавый и т.д.».

Упражнение «Окружающее пространство».

Психолог: «Хотя у человека и имеется пять каналов восприятия, но доминирующим является работа зрительного анализатора. 90% окружающей информации мы воспринимаем визуально. Сейчас я прошу вас внимательно оглядеть аудиторию, в которой вы находи-

тесь и назвать все увиденные вами предметы:

- круглой формы (например: настенные часы; пенал и т.д.);
- металлические (например: ножки парт; ручки; магниты и т.д.);
- белого цвета (например: мел; подоконник; потолок и т.д.).

Дискуссия.

Психолог: «Ребята! Если проанализировать два предыдущих упражнения, то можно сформулировать тему нашего сегодняшнего занятия. Какие у вас есть предположения по этому поводу?».

Предположительные высказывания учеников: «Произвольное внимание»; «Восприятие окружающей информации»; «Визуализация»; «Цвет в нашей жизни».

Психолог: «Ребята, все ваши предположения имеют непосредственное отношение к теме нашего занятия. И сегодня я познакомлю вас с особенностями цветового восприятия и цветового воздействия на человеческий организм».

Упражнение «Ассоциативный ряд».

Психолог просит двоих учеников выйти к доске, на которой уже зафиксированы два ключевых слова: «Учебный процесс» и «Подготовка к ЕНТ». Задача присутствующих по принципу «мозгового штурма» высказывать собственные ассоциации, связанные с учебой в одиннадцатом классе и текущей подготовкой к процедуре ЕНТ. Один ученик фиксирует на доске все предложенные варианты, имеющие отношение к учебе (например: «Учебный процесс – постоянный труд; напряжение сил и мозгов; постоянная усталость и т.д.»). После того, как завершит работу первый ученик, на доске продолжает работать второй учащийся, фиксирующий ассоциации, связанные с подготовкой к ЕНТ (например: «Подготовка к ЕНТ – нехватка времени; усталость и т.д.»).

Введение в теорию.

Психолог: «Опираясь на все ваши высказывания, можно сделать вывод о нестабильности на данный момент времени вашей эмоциональной сферы, о наличии негативных чувств и переживаний. Но оказывается, что краски, в которые окрашен мир, оказывают на нас не только чисто психологическое или эмоциональное влияние: они глубоко воздействуют на наше здоровье.

Цвета делятся на основные – красный, синий и желтый, и на дополнительные – зеленый, оранжевый и фиолетовый.

Лечебное воздействие цвета связано с влиянием колеблющихся волн определенной длины на наши органы и психические центры. По мнению специалистов, механизм многих болезней обусловлен дефицитом определенного цвета, необходимого для жизнедеятельности органов. Если вернуть недостающий цвет, можно восстановить равновесие в организме.

Работа в группах.

Психолог раскладывает шесть цветowych карточек (цветовой стороной вниз) по одной на две парты. То есть в каждой группе оказывается по 4-5 человек. После чего психолог просит участников посмотреть на карточки и озвучить представителями какого цвета они являются («красного-синего-желтого-зеленого-оранжевого-фиолетового»). Знакомая учеников с цветовой классификацией, психолог просит представителей «конкретного цвета» сначала самим интерпретировать «имеющийся» цвет. После чего озвучивается заранее заготовленная информация по данному цвету спектра.

Интерпретация цветов спектра:

Красный цвет – цвет жизни, солнца, огня. Он используется для кратковременной активизации деятельности. Длительное воздействие, наоборот, приводит к утомлению и снижению работоспособности. Этот цвет возбуждает нервную систему, активизирует все функции организма, на короткое время увеличивает мускульное напряжение.

Синий цвет – создает благоприятную обстановку для спокойной, но не интенсивной умственной работы и снижает ощущение утомления от нее. Оказывает положительное воздействие на органы дыхания, способствует остановке кровотечений, быстрому заживлению ран и ослаблению болей.

Желтый цвет – в большей степени он воспринимается левым полушарием мозга, его «интеллектуальной» половиной, и может оказывать положительное влияние на учебу и приобретение профессиональных навыков. Благоприятно влияет на творческую деятельность.

Зеленый цвет – способен в течение продолжительного времени повысить двигательную-мускульную активность, уменьшить кровяное давление, успокоить мышечные и головные боли. Зеленый цвет снимает умственное и физическое перенапряжение, дает ощущение покоя и умиротворения.

Оранжевый цвет – благоприятно влияет на человека, находящегося в депрессивном состоянии. Этот цвет увеличивает работоспособность меньше, чем красный, но на более длительный срок. Оранжевый цвет используется, когда за небольшой срок надо выполнить большой объем трудной работы и в моменты значительных эмоциональных и интеллектуальных нагрузок. Он способствует усвоению и запоминанию информации.

Фиолетовый цвет – ослабляет жизненные процессы, снижает работоспособность, успокаивает, его чрезмерное воздействие приводит к излишней сонливости и ощущению усталости.

Упражнение-разминка «Прикоснись».

Психолог просит участников быть максимально внимательными и выполнять предложенные команды. «Ребята, прикоснитесь к че-

му-нибудь: гладкому; деревянному; синему; холодному; шершавому; разноцветному; пушистому».

Упражнение «Моя комната».

Психолог просит выйти к доске по одному представителю от каждой группы. Психолог: «Ребята! Представьте, что в данный момент времени, вы занимаетесь дизайном интерьеров. Ваша задача, обсудив коллективно (группой из 6 человек) разработать оптимальный вариант цветового оформления комнаты ученика выпускного класса. На обсуждение вам дается три минуты, после чего мы ознакомимся с вашим «дизайнерским дебютом».

По завершению упражнения делается вывод о результативности проведенной работы.

Ритуал прощания.

Жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар беру жұмысы

К. ОМАРОВА

Кәсіп – арнайы дайындықты қажет ететін еңбек іс-әрекеті. *Мамандық* – жеке тұлғаның шұғылданатын негізгі еңбек түрі мен қызметін айтады. Кәсіби бағдар ұғымы «іс-әрекет», «мамандық», «бағыт» деген ұғымдармен сәйкес келеді. Кәсіби бағдарда дәстүрлі түрде төмендегі бағыттар белгіленіп көрсетіледі: кәсіби ақпарат беру, кәсіби үгіт-насихат, кәсіби ағартушылық, кәсіби диагностика (оның ішіне даму бағыттарын ұзақ уақыт бойы бақылау, кәсіби іріктеу және кәсіби жинау кіреді) және кәсіби кеңес беру. «Кәсіби бағдар беру» – өте кең ұғым, заманауи батыс қоғамы негізінде кәсіби бағдарланған деп айтуға болады, себебі олар баланы кішкентай кезінен «өмірлік табысқа», «табысты мансапқа» бағдарлап, тәрбиелейді. Педагогика мен психология шеңберінен де тыс қамтылатын «кәсіби бағдар беру» кәсіпті, мамандықты таңдауға көмектесудің үлкен кешенін қарастырады, оның ішіне кәсіби өзінезі анықтауда жеке кәсіби бағдарланған кәсіби кеңес беру кіреді.

Оқушыларға кәсіби бағдар беру жұмысын еңбекке дайындау, еңбекке баулу мақсатымен байланыстыру керек. *Мектеп реформасында еңбекке дайындау мақсаты келесідей анықталады:* мектеп оқушыларын қоғамдық жұмысқа дайындыққа баулу, ең-

бексүйгіштікті, ұжымдықты, тәртіптілікті, қоғам алдында парызын бала бойына сіңіру, жақсы білім алу деп қарастырылады. Ж. Аймауытов «Мамандықтың жаманы жоқ, бірақ мұның кез келгеніне икемділік қажет. Бұл жай кенелту, тамақ асыраудың жолы емес, үлкен өнерді, зор шеберлікті қажет ететін нәрсе», - дейді.

Кәсіби бағыттылық – адамның таңдалған мамандыққа көзқарасын сипаттайтын, кәсіби іс-әрекетке дайындығы мен оның табыстылығына әсер ететін жеке адамның интегралды қасиеті деп қарастырылады. Кәсіби бағыттылықтың жан-жақтылығы, жеке адамның жүйесін құрайтын қасиеті П.А. Шавирдің анықтамасында көрсетілген. Оның пікірінше, кәсіби бағыттылығы – нақты іс-әрекетті (немесе кәсіби іс-әрекет саласын) артығырақ көретін мотивтер жүйесі, оның өзі жеке адамның танымдық және құндылық-бағдарлық іс-әрекеті (солардың бірлігінде) негізінде өтетін кәсіби әсерлер жүйесімен қарым-қатынас процесінде қалыптасады. А.П. Сейтешев: «*Кәсіби бағыттылық дегеніміз – жеке адамның маңызды жақтарының бірі, ол оның қызығулары, ниеттері, бейімділіктері, мұраты мен сенімдерінен көрінеді*», - дейді. Кәсіби бағдар беру принциптері төмендегідей бағыттардан тұрады:

- Жалпы педагогикалық принциптер;
- Өмірмен, еңбекпен, қоғаммен байланыстылық принциптері;
- Оқушылардың еңбекке дайындығына байланысты принциптер;
- Дифференциалды және жеке қатынас принципі;
- Кәсіби бағдар жұмысының оқушылармен және ата-аналармен топтық, жеке, жалпылама түрде жүргізілу принципі.

Кәсіптік бағдар ұғымы мен бағыттарын, ұйымдастырылу жолдарын көптеген шетелдік және отандық ғалымдар қарастырған болатын. Ғалымдардың анықтамалары төмендегі кестеде берілді.

№	Авторлардың аты-жөні	Анықтамалары
	К. Өстеміров	<i>Кәсіби бағдар беру – жас ұрпақты өзіне ұнаған тиісті мамандықты саналы таңдап алуға дайындауға бағытталған мектеп мұғалімдерінің, технологтардың, дәрігерлердің, педагог-психологтардың, отбасының, еңбек ұжымдарының бірлескен іс-әрекеті.</i>

	В.С. Мерлин	Жеке адам сипаттамасында ең маңыздысы және негізгісі – оның бағыттылығы, яғни жеке адам өмірінің жалпы бағыты мен барлық белсенді шығармашылық іс-әрекеті соған байланысты. Жеке адам бағыттылығына мінезінің қасиеттері, тіпті қабілеттерінің дамуына, әлеуметтік және адамгершілік құндылықтары да байланысты.
	И.Д. Левитов	Бағыттылық болмысқа деген өзіндік іріктелген, сол адамды сипаттайтын, іс-әрекетіне әсер ететін қатынасы.
	Л. Иовайша	Мектеп оқушыларының мамандық таңдауының педагогикалық негіздерін айқындай отырып, кәсіби бағыттылықты кәсіби қызығушылық, бейімділігі, мотивтерінің бір мақсатқа бағытталуы.
	М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбеков	Оқушылардың кәсіби бағыттылығын қалыптастыру болашақ мамандығына жағымды қарым-қатынасын және қызығушылығын туғызу, жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін өзінің біліктілігін жетілдіру, материалдық және рухани қажеттілігін өтеу, таңдаған кәсіби еңбегі бойынша үнемі айналысып отыруы.
	И.Ә. Әбеуова	Мектеп-интернаттың оқушыларын болашақ мамандығына қызығушылығын туғыза отырып, оқу пәндері арқылы кәсіби бағыттылығын қалыптастыру керек.
	Н.В. Кузьмина	Кәсіби құзырлылық педагогикалық талаптарға сәйкес оқу-тәрбие процесінде оқушыларды жеке тұлға ретінде қалаптастырудағы педагог қабілеттілігі.
	А.Д. Сазанов	Еңбек ету – зорлық түрінде емес, творчестволық мағынаға ие болуы керек, және мұндай еңбекке әрбір жанұя өз баласын дайындауы қажет.
	Е.А. Климов	Кәсіби бағдар да, кәсіби кеңес те – оқушыға бағдар беру болып табылады, кәсіби өзін-өзі анықтау оқушының өзін-өзі бағдарлауы ұғымына сай келеді, бұл кезде оқушы өзін-өзі айқындаудың субъектісі болып есептеледі.

Кәсіби өзін-өзі анықтаудағы басты (асыл) мақсат – тұтынушының бойында өзінің даму мүмкіндіктерін (кәсіби, өмірлік, тұлғалық) өздігімен, саналы түрде жоспарлауға, түзетуге, жүзеге асыруға деген дайындығын біртіндеп қалыптастыру. Бұл мақсаттың асыл деп аталуының себебі, мақсаттың сирек қол жеткізілуінде, асыл мақсаттар оларға жетумен анықталмайтыны белгілі, ол әрекеттерді дұрыс бағыттау үшін керек. Біртіндеп деп айтудың себебі ол мақсатқа жетудегі күрделі мәселелер бірден шешіле қоймауында. Кәсіби кеңес беру дәстүрлі жоспарлауды ғана қарастырмайды, жоспарды қайта қарау, түзетумен де сипатталады. Кәсіби мүмкіндіктерді жүзеге асыру тұтынушыға қандай да бір рухани көмек береді, яғни өзінің мақсаттарына алғашқы қадамдар жасауға, сол жасаған қадамдар табыстылығын, сәттілігін бақылауға бағыттайды. Кәсіби даму деген түсінік сол тұлғаның бүкіл өмірі және тұлғалық қалыптасу өмірі деген мәтіндер аясында қарастырылуы керек.

Кәсіби өзін-өзі анықтаудағы негізгі міндеттердің шартты түрде бірнеше тобын бөліп көрсетуге болады:

- 1) Ақпараттық-анықтамалық;
- 2) Диагностикалық;
- 3) Тұтынушыға рухани-эмоционалды көмек көрсету;
- 4) Шешім қабылдауда, таңдауда көмек беру.

Мына көрсетілген міндеттер әрқайсысы түрлі деңгейде шешілуі мүмкін:

1. Мәселе «тұтынушы» орнына шешіледі (тұтынушы пассивті қырынан көрінеді және таңдау «субъектісі» болып табылмайды);

2. Мәселе тұтынушымен бірге шешіледі – диалог, өзара әрекеттесу, әріптестік;

3. Тұтынушы бойынша өз мәселелерін өзі шеше алатын дайындықты біртіндеп қалыптастыру (тұтынушы нақты, шынайы субъект болады).

Оқушы жалпы нені таңдайды? Әрқашан тек кәсіпті, оқу орындарын, жұмыс орындарын таңдайды ма? Дәстүрлі кәсіби бағдар адамға белгілі бір кәсіпті таңдауға бағыттайды. Әрине, бұл тұста адамның өз мүмкіндіктері, қабілеттері, қоғамның талаптары да ескеріледі. Бәрі соншалық оңай ма?

1920 жылдары С.М. Богословский мынадай анықтама берген болатын: «Кәсіп – жұмыс, әрекет». Сол арқылы адам қоғамдық өмірдің бір бөлшегі болып өмір сүреді. Осы кәсіп оның тіршілік етуі үшін қажетті материалдық жағдай жасау жолының басты көзі болып табылады», солай бола тұра «сол тұлғаның жеке санасымен табылған, анықталған, таңдалған кәсіп болуы тиіс».

Адамның еңбек субъектісі ретінде дамуын дәуірлеудің ең тараған

түрі – *Е.А. Климов ұсынған нұсқасы.*

Ойыналды кезеңі (туғаннан 3 жасқа дейін). Қабылдау, қозғалыс, сөйлеу функцияларын меңгеру, адамның еңбекке бейімделуіне әсер ететін тәртіптің қарапайым ережелерін меңгеру;

Ойын кезеңі (3 жастан 6 жасқа дейін). Адам әрекетінің «негізгі мәндерін» игеру, сондай-ақ нақты кәсіптермен танысу (жүргізуші, дәрігер, сатушы, мұғалім болып ойнау). Д.Б. Эльконин «ойын – еңбектің баласы» деп жазған болатын.

Оқу әрекетін меңгеру кезеңі (6-8 жастан 11-12 жасқа дейін). Өзін-өзі бақылау, өзін-өзі сараптау, талдау, өз әрекеттерін жоспарлау функциялары қарқынды түрде дамиды. Баланың үй жұмысын орындау барысында ойнауға ауып кетпей, өз уақытын өздігімен жоспарлағаны өте маңызды.

Оптация кезеңі (латынның «optatio» – қалау, таңдау деген сөзінен шыққан) (11-12 жастан 14-18 жасқа дейін). Өмірге, еңбекке дайындық, кәсіби жолды саналы түрде таңдап, жоспарлау кезеңі; сәйкесінше, кәсіби өзін-өзі анықтау жағдайында жүрген адамды оп-тант деп атайды. Бұл кезеңде кездесетін парадокс: оптант жағдайына ересек адам да тап боуы мүмкін, мәселен жұмыссыз адам, өзіне кәсіп не жұмыс таңдап, жоспарлауда. Е.А. Климовтың айтуы бойынша, оптация – жасқа қаратылып айтылмайды, кәсіпті таңдау жағдайына қаратылып айтылады.

Адепт кезеңі. Мектеп бітірушілерінің көпшілігі өтетін кәсіби дайындық.

Адаптант кезеңі. Кәсіптік оқытудан кейін кәсіпке кіріспе кезеңі, бұл кезең бірнеше айдан 2-3 жылға дейін созылуы мүмкін.

Интернал кезеңі. Толыққанды әріптес ретінде кәсіпке кірісу, нормаға сай деңгейде жұмыс жасай алады. Климовтың айтуы бойынша, бұл кезеңдегі қызметкерді әріптестері өз ортасындағы өз адамы ретінде қабылдайды.

Шебер кезеңі. Қызметкер туралы «жақсылардың үздігі» деп айтуға болады, яғни жұмыскер жалпы ортада өзінше бөлініп көрініп тұрады.

Беделділік (авторитет) кезеңі. Жұмыскер «шеберлер ішінде үздік» болып есептеледі. Әрине, әрбір жұмыскер осылай мақтана алмайды.

Үйретуші кезеңі. Кез келген маман жұмысының жоғары деңгейі. Бұл кезеңнің қызығы сонда, маман тек қана керемет кәсіби маман емес, сонымен бірге ол ұстазға айналады. Ол өзінің тәжірибесімен бөлісіп, жанының бір бөлігін шәкірттеріне салып бергенмен тең болады. Сонымен, кез келген маманның дамуының ең жоғарғы деңгейі – бұл педагогикалық деңгей. Адамзат мәдениетінің қозғаушы күші де, тірегі де педагогика мен білім беру екендігін атап өткеніміз

жөн, себебі адамзат тәжірибесімен бөлісу, ұрпақтан-ұрпаққа беру, сақтау деген құндылықтардың басын қосып тұратын да осылар. Ұстаз бола білген кәсіби маман мәдени тұлға болып табылады. А.К. Маркованың бөлуі бойынша кәсіпті меңгеру кезеңдері:

1. *Кәсіби маман болуға дейінгі* (адам жұмыс жасайды, алайда нағыз кәсіби маманға қажетті барлық сапаларды әлі меңгере алмаған);

2. *Кәсіби маман* (адам – маман, яғни қалыпты жұмыс жасайды, орындайды);

3. *Супер кәсіби маман* (шығармашылық, тұлғалық даму, акме – кәсіби жетістіктер шыңы);

4. *Кәсіби маман емес* (сырттай қарағанда жеткілікті белсенді әрекеттер, бірақ жұмыста көп қателіктер жібереді немесе тұлға ретінде құлдырауға ұшырау);

5. *Кәсіби маманнан кейінгі* (адам «өткен шақтағы кәсіби маман» болуы мүмкін немесе басқа мамандарға кеңес беруші, ұстаз, үйретуші болуы мүмкін).

Жалпы білім беретін мектеп оқушыларына кәсіпалды және кәсіби бағдар беру идеялары негізінде 9-11-сынып оқушыларының көпшілігі өздеріне кәсіп, мамандақы таңдауда белгілі бір анықтылыққа жеткендігі туралы факт жатыр.

Кәсіптік бағдар беру кезінде ақпараттық жұмыстар аясында жергілікті білім беру ұйымдарымен оқушалырды таныстыру жұмыстары жүргізіледі (экскурсия, ашық есік күні). Профильдік бағдар беру дегеніміз оқушыларға бейінді (профильді) және бейінді емес (профильді емес) сыныптардағы, орта кәсіби білім беру ұйымдарында оқу траекториясын таңдап, жоспарлауда педагогика-психологиялық көмек көрсетуді білдіреді. Бейінді (профильді) бағдар беру оқушыларды олардың қызығушылықтарын зерттеу арқылы келешектегі мамандықтарын, кәсібін таңдауға әсер ету. Профильді бағдар беру жұмысы жасөспірімдерді әлеуметтенуіне, мәдениетін дамытуға, кәсіби өзін-өзі анықтауға қолайлы жағдай туғызады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Климов Е.А. Введение психологию труда. – М., 1988; – 300 б.

2. Өстеміров К. Кәсіптік оқыту әдістемесі //Оқулық; – Алматы «РАДиАЛ» баспасы, 2006. 33-37 б.

3. Өтепбергенова З.Д. Жоғары сынып оқушыларын кәсіби бағдарлаудың педагогикасы мен психологиясын салыстырмалы талдау // Қазақ мем. Қыздар пед. университеті хабаршысы. Психология сериясы. - 2010. - №6. - 66-69 б.

Кинезиологиялық жаттығулардың психологиялық әсері

Ж. ХАМЗИНА

Кинезиология – қозғалғыш жаттығулар арқылы зерделі қабілеттерді дамытатын ғылым. Ол жаңа нейрондар жасап, психикалық процесстермен ми жұмысын жақсартады. Кинезиологияны зерттеуші американдық Гудхард пен Джордж паты болды. Ол әр түрлі себерсіз қозғалыстардың бұлшық еттерге күшті энергетикалық күш иемдене алатынын тұңғыш рет байқады. Бұл бақылаудан адамға бүтіндік жолында негізделген ғылым өсірді. Кинезиология ғылымын 2000 жылдан бері барлық елде қолданып келеді. Кинезиологиялық жаттығуларды Арисотель мен Гипократт қолданылған. Адам миының бірлігі 2 ми сыңарларынан тұрады. Олар оң жақ және сол жақ ми сыңарлары. Олар жүйке жүйесімен тығыз байланысты. **Сол жақ ми сыңарлары** – логикалық ойлауға жауап береді. Айғақтарды талдайды. Ойлау процестерін қамтамасыз етеді, тіл қабілетіне жауап береді. Сөздерді ұйқастырады. Математикалық қабілеттерді дамытатын цифрлармен, формуламен, таблицамен жұмыс жасауға ықпал етеді. **Ал оң жақ ми сыңарлары** – бейнелі ойлауға, сезгіш қабілеттеріне жауап береді. Әр түрлі мәліметті бір уақытта талдау негізгі мәселені қарастыруға жұмыстана алуға қабілетті болады. Әріптермен сөзге жауап береді. Сонымен қатар сол жақ дененің жұмыс жасауын қадағалайды.

Сондықтан да кинезиологиялық жаттығулар баланың ми сыңарларын, ұсақ моторикасын, ес, зейін, ойлау, тілін дамытады. Ми сыңарларының өзара әрекеттесуін кешенді кинезиологиялық жаттығулар арқылы жетілдіруге болады.

Кешендірілген жаттығулар мынадан тұрады: созылу жаттығулары, тыныс алу жаттығулары, көз жаттығулары,

дене жаттығулары, релаксация, ұсақ моторика.

Созылу жаттығулары – шамадан тыс бұлшық еттің ширеуімен босаңсуының гипертонусын біріңғайлайды.

Тыныс алу жаттығулары – ағзаның жүйелігін жақсартады. Адам өзін-өзі бақылауын, өзіне деген сенімділігін жетілдіреді.

Көз жаттығулары – көз қарасты кеңейтіп, қабылдауларды жақсартуға мүмкіндік береді. Бір жаққа немесе әр түрлі мақсаттағы қозғалыс тілді жетілдіріп және ағзадағы күшті жоғарлатады.

Дене жаттығулары – ми сыңарлары өзара әректесіп, еріксіз қозғалыстар бұлшық еттің қатаюына себебін тигізеді. Демек, адамға ойды бекіту үшін қозғалыс қажет.

Релаксация – босаңсытуға және шаршағанды басады.

Ұсақ моторика – саусақ қозғалысы арқылы баланың тілін дамыту.

Қазіргі кезде сөздердің бұзылысы, психикалы сапаларының өзгерісі, ойлау қабілетінің төмендеп бара жатқаны белгілі. Олардың пайда болуының негізгі себебі үлкен мидың жарты шарларының қабықты функционалдық асимметриясының бұзылушылығы екенін дәлелдеген. Демек 2 ми сыңарының жұмысы бір-бірімен байланысы маңызды болып саналады, оның бұзылысы екі қолдың жұмысы төмендеуіне әкеп соғады. Ауызша және ауызша емес функциялар жоғарғы деңгейде қалыптаспайды. Балалардың мәлеметтері талдап, ойлай алмайтын қызметі бұзылады. Дәр кезінде түзеткен жұмыс тиісті психикалық функциялардың дамытуына алып келеді. Сондықтан баламен көптеген жаттығулар жасап, дамуына мүмкіндік жасауымыз қажет. Негізгі оның бағыттары: екі аяқпен қолдардың ортақ қозғалысын дамыту, жеке басының уайымын ұғыну. Коррекциялық жұмыстың негізгі ерекше орын алатыны ол ми сыңарларының бір-бірімен әректесуі. Ми сыңарларының өзара әрекеттесуін кешенді кинезиологиялық

жаттығулар арқылы жетілдіруге болады.

Мектепке дейінгі мекемелерде балаларға ойландыратын тапсырмалар орындағанда немесе ұзақ отыру кезінде кинезиологиялық жаттығулар жасату қажет. Кинезиологиялық жаттығуларды балалардың дамуына оң әсер ететініне көздеріңіз жетеді.

Жаттығулардың түрлері:

«Сақина» – қолдардың саусақтары кезекпен және мүмкіндігінше тез, сынақ дәйекті түрде басбармаққа, сұқ саусаққа және әрі қарай жалғаса береді. Тура және кері ретте орындалады. Жаттығу бастапқыда бөлек әрбір қолмен орындалады, содан соң бірге орындалады.

«Жұдырық, қабырға, алақан» – балаға қолдың үш жағдайын жазық үстел үстінде көрсетеді. Бір-бірінен айырмашылығы ашқанда алақан, жұмғанда жұдырық, қырынан қабырға болып қалатынын ажыратады. Бала тәрбиешімен бірге сынақты орындайды да 8-10 рет қайталағаннан кейін, бала есте сақтау қабілеті бойынша өзі істейді, егер қиналып жатса ауызша немесе қолмен ымдап көмектесуге болады.

«Лезгинка» – сол жақ жұдырығын түйіңіз, бас бармақта жұмбай-ақ қойыңыз. Жұмған саусақтарды ашып, оң қол алақанымен горизонталды бағытта беттестіріңіз. Енді оң қол мен сол қол жаттығуын алмастыра жасау. Осы жаттығуды 6-8 рет қайталау. Және жылдамдықты үдете түсу.

«Айнаша сурет салу» – таза қағаз парағын үстел үстіне қойыңыз. Қарындаш немесе фломастерді екі қолға бірдей алып, әріптер немесе суреттер салу. Бұл жаттығуды орындау барысында көз бен қолдың босаңситынын сезесіз. Екі ми сыңарларының қызметінің сәйкестенуі, барлық мидың жұмыс жасауы жақсара түседі.

«Құлақ-мұрын» – мұрынның ұшын сол қолмен ұста, оң қолмен қарама-қарсы құлақты ұста. Құлақ пен мұрынды бір уақытта жіберіп, алақанды соғу. Қолдардың жағдайын кері-

сінше алмастырыңыз да дәлдікпен қайталаңыз.

«Жылан» – қолыңызды айқастыра ұстаңыз, алақанды беттестіріп саусақтарды бір-біріне іліңіз. Қолды өзіңе қарай тартып, бұрап шығарыңыз. Саусақ тура және айқын қозғалуы керек. Жаттығуда дәйекті түрде екі қолдың барлық саусақтары қатысуы керек.

«Көлденең сегіздік» – көз тұсына келтіріп оң қолды алдына көтеру. Жұдырықты түйю, ортаңғы нұсқаушы саусақты қалдырып, ауада көлденең сегіздіктің суретін салу. Мүмкіндігінше үлкен өлшемде. Саусақтың ұшына көздермен бас бұрмай қару, сурет салу. Содан соң қосыла айту, қарау, салу. Бұл жаттығуларды сабақтар арасындағы ми ширатулар, сауықтыру шараларында, миға шабуыл кезеңдерінде қолдануға болады.

Сол сияқты, **қазақтың ою-өрнегін** келтіру арқылы жаттығулар жасауға болады. Мысалы, ұлттық өрнектерді пайдалану.

Мақсаты: қол қимылдарын дұрыс жасау арқылы кеуде тұсының физиологиясын жақсарту. Қол моторикасын жетілдіру. Жүйке талшықтарының өсуіне ықпал жасау.

Қол білектерін иіп аққу жасаймыз. Оларды бір-біріне түйістіреміз. Бұл «қос аққу» оюы:

- Енді шынтақтарды барынша тақап жұдырықты қатты түйеміз. Бұл «Бүршік» ою;
- Дәл сол қалыпта отырып алақанды жазамыз Бұл «Құс қанаты»;
- Бас бармақ пен кішкене бөбек саусақтарды алақанға бүгеміз. Үш саусақ тік тұрады. Қолды айқастырамыз. Бұл «Қарға тұяқ» оюы;
- Басбармақтарды айқастырып, барлық саусақтарды сәл бүгеміз. Бұл ою «Топ шеңгел» деп аталады;
- Алақандарды бір-біріне тақап саусақтарды тік ұстаймыз «Жауқазын» оюын жасаймыз;

- Басбармақ пен сұқ саусақты біріктіріп дөңгелектейміз
Қалған саусақтарды тікке ұстаймыз;
- Сендер «Тоты құс» оюын жасадыңдар. Өте жақсы.
Қорытындылау.

Психологиялық қолдау көрсетудің түрлі формаларын тест тапсыруға дайындауда қолдану

Л. СМАГУЛОВА

Оқушыларға топқа бөліп, психологиялық сабақ жүргізу. Бұл сабақтың мақсаты қажетті дағдыларды дамыту. Ерекше қиындық туғызатын оқушыларды осы топқа бөліп оқыту.

Мазасыз оқушылар.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Мазасыз балалар оқу процесінде ерекше толғаныстарға ұшырайды. Кез келген сабаққа байланысты жағдайларда қауіпті деп санайды. Мысалы: диктант, бақылау, сарамандық жұмыстар, тест жұмыстар кезінде қобалжу байқалады.

Осы балаларды қалай анықтауға болады?

Жазған тапсырмаларын қайта-қайта тексеріп, мұғалім бетіне қарап бақылаумен болады. Мұғалімге жиі сұрақтар қойып, «дұрыс» немесе «қате» істегендігін тексеруді сұрайды. Олар көбіне саусақтармен, шаштарын қолдарына орап, қаламсаппен ойнап мазасызданып отырады. Бұл балаларға емтихан тапсыру өте қиын. Әсіресе, ҰБТ тапсырарда. Мұғалімнен кеңес ала алмауында мазасызданады.

Емтихан тапсыру кезінде.

Мазасыз оқушыларға сезімдік қолдау көрсетілген жөн. Оған емтихан нәтижесінің өте маңызды екенін айта бермеу керек.

Себебі бұл оқушылардың бұрынғыдан да мазасыздануына әкеледі. «Сен орындай аласың, мен саған сенемін, қолыңнан келеді» деп қолдау көрсететін сөздер өте қажет. Түрлі мимикамен көрсетуге болады: арқасынан қағып, күлімсіреп, жылы сөйлеп сенімділік таныту керек.

Сенімсіз оқушылар.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Бұл балалардың өз пікірінің болмауында, үнемі басқалардан көмек күтетіндерінде. Өз жұмыстарын өз бетінше тексеріп алмайды, өз-өзіне сенбейді. Өзі шешетін жұмыстарда қиналады. Олар көбіне ата-аналарынан, сыныптастарынан көмек сұрауға бейім. Сенімсіз балаларға кез келген емтихан тапсыру қиын, олар өз бетінше шешім қабылдай алмайды.

Дайындалу кезеңінде.

Сенімсіз балалармен жұмыс істегенде оған тапсырманын жеңілің, біртіндеп қиынына көшіңіз. Бірақта қайта сұрап пікірін біліңіз. тапсырманы орындап жатқанда көбірек отырып қалса, онда сіз сұраңыз: «Сен неден бастарын білмей отырсың ба?», «Сен жеңіл тапсырмадан бастасаң немесе тапсырмаларды бір қарап шық». Ешуақытта мына сөздерді айтпаңыз: «Тағы ойлан», «Жақсылап ойлан». Бұл сөздер оның мазасын алады да, тапсырманы орындамауына әкеледі.

Әлсіз оқушылар.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Әлсіз балалар тез шаршайды. Бұл шаршау жоғарғы нерв жүйелеріне байланысты. Сондықтан оған түзету жұмыстар жүргізу.

Дайындалу кезеңінде.

Дайындық кезеңінде әлсіз балаларға көп талап қоюға болмайды. Оны басқалармен салыстыруға болмайды. Мысалы: «Анау бала таңертеңнен кешке дейін дайындалады, ал сен 2 сағаттан кейін-ақ шаршап қалдың». Әлсіз бала шаршамас үшін сабақ араларында үзіліс жасап, демалуы керек. Әлсіз баланың ата-анасы невропатологқа барып, балаға қолдау көрсететіндей витаминдер немесе шөп дәрілер туралы ке-

ңестер алсын. Бұл балаларды асықтыруға болмайды.

Гипертимді балалар.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Гипертимді типтегі балалар өте жылдам, энергиясы мол, белсенді болып келеді. Олар тапсырманы тез орындайды, ұқыпты және тура орындағаннан гөрі, жылдам орындап тастағанды жөн көреді. Емтихан барысында зейінділікті, жинақылықты мұқияттылықты талап етеді. Бұл балалар тапсырманы орындауға тез ауысып, бұл жағдайларды ескермей жатады.

Дайындалу кезеңінде.

Оның қызмет істеу қарқынын төмендет деп айтудың қажеті шамалы, бәрібір ол өзіне қолайлы қарқында жұмыс атқарады. Оған орындаған тапсырмаңды мұқият тексер, ҰБТ нәтижесінің маңыздылығын айтып жеткізу.

Бос оқушылар.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Бұл балалардың қимылы аз. Олар әрең тапсырмадан екіншісіне ауысады. Бұл балалар әр тапсырманы орындауға өте көп уақыт бөлетіндігінде. Бұл типтегі балаларды асықтыратын болсақ, онда олардың қызметінің қарқыны да төмендейді.

Дайындалу кезеңінде.

Бұндай балаларға сағатпен жұмыс істеткен жөн. Мысалы: «Сен 1 сағатта 5 тапсырма орында. Сонда әр тапсырмаға 12 минут бөлесің». Мұндай жаттығулар оқушылардың тез басқа тапсырмаға ауысуына көмегін тигізеді. Егер бұл оқушылар тапсырманы шешуге көп уақыт бөлсе онда жай ғана: «Сен келесі тапсырманы орындауға көшсең болады» деп ескертуіңіз болады. Тек оны асықтырмаңыз, ол оның жұмыс қарқынын төмендетеді.

Аудиалдар мен кинестетиктер.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Бізге белгілі, қабылдаудың 3 түрі бар: аудиалды (есту), визуалды (көру) және кинестетикалық. Әр адамда осы үш түрдің біреуі жақсы дамыған. ҰБТ кезінде аудиалдар мен кинестетиктер үшін өте қиын, себебі оларда ауызша айту қабілеті дамыған, ал визуалдарға жеңіл болып келеді.

Дайындалу кезеңінде.

Бұл категориядағы балалар қалай оқу материалын есінде қалу жағын қарастыруы қажет. Оған мүмкіндігіне лайық жұмыс тауып беруге көмектесіңіз. Аудиалдар берілген тапсырманы ауызша жай қайталап дұрыс жауабын есіне түсіруі қажет. Кинестетик жай қимылдармен өзіне көмектессе болады (аяқ-қолын қимылдатып). Әрбір оқушының мазасыздану деңгейін байқау үшін, алдарыңыздағы тестіге жауап беріп, ұпай санын анықтап, оқушының мазасыздану деңгейін байқауға болады..

Еріксіз және өз бетінше ұйымдастыра алмайтын балалар.

Қысқаша психологиялық сипаттама.

Бұл балалар ұмытшақ, зейінсіз, ерік-жігері дамымаған болып келеді. Оларда зейінді болуға қажетті барлық психикалық функциялар дамыған, бірақ жалпы қызметі ұйымдастыру деңгейі өте төмен. Бұл балалардың еңбекке қабілеті тұрақсыз, олардың көңілі тез басқа жаққа ауып кетеді. ҰБТ кезінде бала қызметінің өте биік ұйымдасқанын талап етеді. Бұл балалардың таным процестерінің жоғарғы деңгейіне дамығандығына және білімдігіне қарамастан, олар өз уақыттарын тиімді қолдана алмауы мүмкін.

Дайындалу кезеңінде.

Олардың психикалық функцияларды заттық құралдар көмегімен қалыптастырған қолайлы. Сондықтан дайындық кезеңінде балалардың ой қызметінде түрлі заттық құралдарды өз бетінше қолданғаны өте маңызды. Мұндай құралдарға уақытты көрсететін сағаттар, керекті қатарды көрсетуге сызғыш және т.б. жатады.

Авторлар туралы мәлімет Сведения об авторах

АРТЮШИНА Светлана Викторовна – педагог-психолог ГУ «Гимназия №5» г. Рудный, Костанайская область.

АШАБЕКОВА Жазира – «№3 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ-нің әлеуметтік педагогы. Сәтбаев қаласы, Ұлытау облысы.

ДЕШ Наталья Константиновна – педагог-психолог Дмитриевской основной школы. Бурабайский район, Акмолинская область.

ЗИНЕКЕШОВА Амангүл Ермекбайқызы – Бозой орта мектебінің психологы. Бозой ауылы, Ақтөбе облысы.

ИБАТОВА Г. – п.ғ.м., Абай атындағы ҚазҰПУ, арнайы білім беру кафедрасының аға оқытушысы. Алматы қаласы.

КАБАКОВА Майра Победовна – профессор-исследователь кафедры общей и прикладной психологии КазНУ им. аль-Фараби, кандидат психологических наук, профессор, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы.

МЫНБАЕВА Айгерим Казыевна – доктор педагогических наук, профессор кафедры общей и прикладной психологии КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы.

ОМАРОВА Куралай – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Бейіндік мектебінің педагог-психологы. Алматы қаласы.

САТИЕВА Шолпан Серикбосыновна – к.псх.н., профессор НАО «Шәкәрім университет», г. Семей.

СМАГУЛОВА Ляззат Турганбековна – Н. Әмірзақов атындағы орта мектептің педагог-психологы. Қаратоған ауылы, Райымбек ауданы, Алматы облысы.

ШАНШАРОВА Күләш Аблаққызы – Бозой орта мектебінің әлеуметтік педагогы. Бозой ауылы, Ақтөбе облысы.

ЧЕРНЫШЕВ Роман Евгеньевич – магистрант группы МПиП – 2401.1 специальности 7М01101 – Педагогика и психология НАО «Шәкәрім университет», г. Семей.

ХАМЗИНА Жұмагүл Қуанышбайқызы – Подстепный ЖОББМ педагог-психологы. Теректі ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ

ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал
Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал

Құрметті оқырман қауым!

Қолдарыңызға тиіп отырған журнал мектеп, мектепке дейінгі, арнайы, жоғары оқу орындары мұғалімдері мен оқытушыларына, жалпы оқырмандарға арналған. Журналға «Казпочта», «Ернұр пресс», «Евразия Пресс», «Экспресс почта» және Post.kz сайты арқылы жазылған тиімді.

Жазылу ай сайын жүргізіледі.

Мекен-жайымыз: 050036, Алматы қаласы, Мамыр-2, 13-7.

**Қиып алыңыз да,
жазылыңыз!**

Индекс 75487

		Басылым индексі									
		АБОНЕМЕНТ									
		75487									
Білім кілті- Ключ знаний											
		Комплекті саны									
2026 жылға, айлары											
қайда											
		(почта индексі)	(мекен-жайы)								
кімге		(аты, жөні)									
		Тасымалдау карточкасы									
		75487									
		Басылым индексі									
	ПВ	орны									
Бағасы	Жазылу мекен-жайын өзгерту	...теңге	...тиын	комплекті саны							
		...теңге	...тиын								
2026 жылға, айлары											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
қайда											
қайда											
		(почта индексі)	(мекен-жайы)								
кімге		(аты, жөні)									

**050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.
Тел/факс: 8 (727) 255-72-94.**

Индексі 75487

